

Завідувач відділу «Інститут дослідів Волині» Рівненського обласного краєзнавчого музею, науковий співробітник Центру досліджень визвольного руху

Стаття присвячена творчості повстанського художника-графіка Ніла Хасевича. У ній аналізуються творчі плани митця на останньому етапі його діяльності у підпіллі протягом 1950—1952 рр.

Ключові слова: документ, Ніл Хасевич, графіка, творчість.

Ihor Marchuk

Unknown document about main courses of art work of insurgent graphic artist Neil Khasevych-'Zot' in 1950—1952

The article is devoted to the creation of the insurgent graphic artist Neil Khasevych. It examines the artist's creative plans at the final stage of his activity in the underground from 1950 to 1952.

Key words: document, Neil Khasevych, graphics, art.

НЕВІДОМИЙ ДОКУМЕНТ ПРО ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТВОРЧОЇ РОБОТИ ПОВСТАНСЬКОГО ХУДОЖНИКА НІЛА ХАСЕВИЧА-‘ЗОТА’ У 1950–1952 рр.

Опрацьовуючи різні документальні матеріали про життєвий та творчий шлях відомого повстанського художника-графіка Ніла Антоновича Хасевича, вдалося віднайти цікавий документ, який проливає світло на основні напрямки його творчості на початку 1950-х рр. Сам документ досить об’ємний і містить докладну інформацію про велику серію робіт, яку художник запланував створити у той час. Він складається з трьох частин: 1) «Список тем для рисунків»; 2) «Примірне закомпонування рисунків»; 3) «Короткі загальні пояснення до запроєктованих рисунків».

Те, що Н. Хасевич працював над реалізацією цього творчого задуму, підтверджують оригінальні дереворити, які теж вдалося виявити. Як видно з описів композицій графічних творів та самих дереворитів, художник у процесі роботи дещо їх змінював, додавав певні деталі. Це була велика серія робіт, яку він умовно розділив на 9 циклів, маючи на меті художніми засобами показати різкий контраст між описом большевицького «раю» у засобах масової інформації, книгах, плакатах та страшною дійсністю повсякденного життя простих селян, робітників, інтелігенції. У ході роботи виникла й назва циклу — «Слова і дійсність».

Як просувалась ця робота, ми дізнаємось з листа художника до керівника Проводу ОУН в Україні Василя Кука-‘Коваля’ у листопаді 1951 р. Ніл Хасевич зазначає, що його навантажує роботою крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ Василь Галаса-‘Орлан’, а останнім часом на його прохання він першочергово має виконувати завдання також і В. Кука:

«Всі попередні замовлення 1+1¹ виконані. Лишилось тільки повторити клішу «20 років боротьби ОУН» (попередня загинула) та опрацьовувати далі оголошені мною теми картин, шаржів і діаграм з життя в СРСР і політики большевиків. Частина цих тем вже опрацьована, а решта — буде в міру можливості опрацьовуватись.

¹ Так у листуванні Н. Хасевич називав крайового провідника ОУН на ПЗУЗ Василя Галаса-‘Орлана’.

Зокрема, в першу чергу, пляную опрацювати серію «Слова і дійсність» («Під стягом радянським ми дужими стали і в світ комунізму велично ідем» — картина голодних з 1946 р.; «Між вільними вільна, між рівними рівна» — сцена з тюремної келії, де зібрані мають бути представники всіх народів ССРСР) та картина про розкішне життя партійців в ССРСР (як пандан)² — контраст до карт. [ини] про нужденне життя інтелігентів в ССРСР, яка вже виконана). Докладний список з заапробованих тем із запроєктованих мною зможу Вам вислати тільки слідуючим разом, бо зараз не маю їх під рукою. Можливо, що опрацьовані мною теми Ви й маєте вже, бо 1+1 писав мені ще весною 1950 р., що вислав їх «вгору». Також наступним разом зможу вам вислати список виконаних ланкою праць в 1950 р. та, можливо, скомплектую для Вас і альбом самих відбиток»³.

Отже, протягом 1950—1952 рр. Ніл Хасевич-‘Зот’ продовжував працю над цим серйозним проектом, зазначаючи, що одному художнику потрібно 4 роки, щоби виготовити кліше всіх запланованих творів. Звідси робимо висновок, що сам художник міг за рік у середньому вирізьбити на дереві 20 графічних творів. У роботі йому допомагало кілька учнів, яких він готував, по можливості, для самостійної праці. Звичайно, сягнути таких висот майстерності, які мав Ніл Хасевич, за тих складних умов боротьби вони не могли, але, оволодівши навиками ксилографії, уміли просто й якісно дублювати його твори. У некролозі зазначено, що Ніл Хасевич у підпіллі створив 150 графічних композицій і 90 графічних творів виконав власними руками. Оскільки некролог писав В. Галаса на підставі тих даних, що у нього були, важко сказати, за який період враховано творчість художника: чи від 1943 р., чи з часу приходу В. Галаси на ПЗУЗ (1948). Ймовірно, 90 творів художник міг створити протягом чотирьох літ невтомної праці (від 1948 до 1952 року).

² Пандан (фр. *pendant*) — предмет, парний з іншим, або симетрична композиція у художніх творах. Ніл Хасевич, очевидно, виконав одну графічну композицію про нужденне життя інтелігенції в ССРСР і задумав симетричну композицію, яка б зображала як контраст розкішне життя партійних чиновників.

³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України). — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 18. — Арк. 175, 176.

Та повернімося до самого документу. Вдалося виявити окремі твори, які виконані згідно з цим планом. Ось вони: «СССР — тюрма народів» (лютий 1950 р.), «Вивіз на Сибір» (грудень 1950 р.), «Большевицькі людолови» (1950—1951 рр.), «Непрацевдатні та каліки-робітники в СССР мусять жебрати» (лютий 1951 р.), «Так партія большевиків спирається на народ» (лютий 1950 р.), «Сталінські п’ятирічки тиснуть трудящих» (1951 р.), «Завжди голодний робітник працює в шахті» (1950—1951 рр.) Час виконання окремих творів дає підстави думати, що Ніл Хасевич розробив цикл «Слова і дійсність» взимку 1949—1950 років. Ймовірно, художнику не вдалося виконати до кінця запроєктовані твори. Невідомо, скільки з них було втілено у життя.

Виявлений документ дає можливість проаналізувати творче мислення художника, його бачення певних композицій, розробки окремих тем, необхідних для ілюстрування пропагандистських брошур, плакатів, листівок. Стиль написання документу досить оригінальний і свідчить про високий фаховий рівень Ніла Хасевича, його майстерне володіння словом для змалювання образів, простоту подачі інформації, вміння зосередити увагу на головних деталях майбутнього твору і відсіювати другорядні елементи. З коротких коментарів дізнаємось, що підпільний митець хотів виконати ще й окремий цикл, присвячений героїчним сторінкам боротьби ОУН та УПА. Але його розробку він відклав на певний час, вже маючи досить масштабне завдання у вигляді циклу робіт «Слова і дійсність».

За словами останнього головнокомандувача УПА В. Кука, талановитий митець і пропагандист, попри дещо «своєрідний характер», високо підніс значення революційного слова, поєднавши його з художнім образом. Зокрема, в одному зі своїх листів до крайового провідника ОУН на ПЗУЗ В. Галаси він писав: «...Ваші пропагандистські видання читав. Вони гарні та правильні. Детально обговорювати не буду за браком часу. З технічного боку окремі видання — чудові. Прошу передати керівникам технічних ланок, які так гарно поставили художній бік наших видань — подяку та визнання. Не маю також можливості відписати разом з цим другові ‘Зоту’ на його листи. Він дуже високо підняв важливість нашого революційного слова... нехай він в міру часу продовжує роботу над раніше отриманими ним проектами. Коли будете бачитися з

ним, передайте, що його роботи підуть далі і передайте йому від мене щирий привіт. Хоча він, як ви писали, дещо своєрідний в житті, але йому це потрібно частково пробачити, бо його роботи мають для нас велике значення. Допоможіть йому в усьому, щоб він мав можливість якнайкраще та якнайбільше працювати...»⁴. Та з кожним роком умови перебування у підпіллі ставали все нестерпнішими. Голод, хвороби, важкий психологічний стан, очікування кожного дня смерті від ворожої кулі вкрай виснажували українських повстанців. Це відповідно впливало й на продуктивність графічної ланки 'Зота'. Та художник продовжував свою невтомну подвижницьку працю до дня загибелі 4 березня 1952 р. на хуторі села Сухівці Рівненського району Рівненської області. Практично тільки через 60 років від дня загибелі талановитого митця ми маємо можливість познайомитися з його художніми проектами, зрозуміти глибину його творчої уяви, ще раз віддати йому шану як Людині з великої літери.

Проект

СПИСОК ТЕМ ДЛЯ РИСУНКІВ

І цикл: З життя селян в ССРСР.

1. «Добровільний» вступ до колгоспу.
2. ^{5*} «А онде дитина голодная мре, а мати пшеницю на панщині жне» — Т. Шевченко.
- 3.* Большевицький розподіл урожаю.
4. Останню козу забирають за податки.
5. «Оце тобі, гаде, податок».
- 6.* Ось так інвалід «заплатив» податок.
- 7.* Хазяїн і наймит-кріпак — картина з колгоспного життя.
- 8.* Вивіз на Сибір.
- 9.* Жито і пшеницю везуть за границю...
- 10.* «На Западну» — карт. з часів голоду в 1946—47 рр.
11. Як умре колгоспник.

⁴ Цей лист В. Кука за осінь 1950 р. було вилучено у вбитого керівника крайового про-
воду ОУН «Москва» Івана Литвинчука 18 січня 1951 р.

⁵ Порядкові номери, де стоїть зірочка, були обведені червоним олівцем по колу.

II цикл: З життя робітників в ССРСР.

1. Голодний робітник мусить тяжко працювати в шахті.
2. — // — — // — — // — — // — на заводі.
- 3.* В таких «домах» живуть робітники в ССРСР.
4. В житлах робітників — нужда і голод.
- 5.* «Санаторія» і «курорт» безпартійного робітника.
- 6.* Непрацевдатні й каліки-робітники мусять жебрати.
7. Як умре робітник.

III цикл: З життя жінок в ССРСР.

1. Дружини робітників також тяжко працюють.
2. Жінки в ССРСР виконують найтяжчу роботу.
 - а) вони працюють як відкатчиці на шахтах;
 - б) — // — — // — — // — вантажниці на заводах;
 - в) — // — — // — — // — чорноробочі на цегельнях;
 - г) — // — — // — — // — лісоруби в лісах;
 - д)* вони виконують найтяжчу роботу на «стройках»;
 - е) — // — — // — — // — в колгоспах.
- 3.* І вмирають з голоду.

IV цикл: Про життя молоді в ССРСР.

- 1.* Ловля молоді на Донбас і до шкіл ФЗН.
- 2.* Діти партійців ідуть до школи, а діти безпартійних селян і робітників — на роботу.
3. Безпартійних не приймають до вуз-ів.
4. Діти робітників деморалізуються без опіки.
5. Неповнолітня молодь працює на тяжких роботах:
 - а) в кузнях;
 - б) кочегарами в заводах;
 - в) вантажниками в шахтах.
- 6.* Робітнича молодь живе в ось таких гуртожитках.

V цикл: З життя безпартійної інтелігенції.

- 1.* Безпартійні інтелігенти живуть у недостатках.
2. Вони продають останні речі, щоб прожити.
3. Щоб дістати необхідні товари, інтелігенти вистоюють у довгих чергах коло крамниць.

VI цикл: Про життя партійців, воєнщини, мвд-мгб.

- 1.* Партійці п'ють, танцюють, бенкетують.
2. Комфорт і достаток в апартаментах партійців.
3. Партійці всім керують в СССР:
 - а) вони міністрами і керівн. різних держ. установ;
 - б) директорами шахт, фабрик і заводів;
 - в) генералами і вищими старшинами в армії;
 - г) професорами вузів;
 - д)* вони безконтрольно розпоряджають всенародним майном;
 - е)* — // — відпочивають в санаторіях і курортах;
 - е) — // — лають і б'ють безпартійних;
 - ж) їм услуговують;
 - з)* вони судять трудящих, карають їх тюрмою і концтаборами в Сибірі.
4. Як умре партієць-вельможа.

VII цикл: Про життя в СССР і політику больш. уряду.

- 1.* СССР — тюрма народів (виконана).
- 2.* Все і всі під чоботом партії та мгб-мвд.
- 3.* Вкп(б) осідлало селян (виконана).
4. Вкп(б) «спирається» на маси.
- 5.* Видушує соки з України.
6. Державна «машина» працює.
- 7.* Російсько-большевицький імперіалізм.
- 8.* Кремлівський павук.
9. Сталін дає настанови своїм агентам.
- 10.* Сталінські п'ятирічки тиснуть трудящих.

VIII цикл: Діаграми і плякати.

- 1.* Зарплата партійців і безпартійних — 5 обр.
- 2.* Продукція і зарплата.
3. Все державі, все з'їдає партія й мгб-мвд.
- 4.* По скільки купує держава хліб, а по якому продає його трудящим.
- 5.* Зарплата трудящих в капітал. державах, в СССР та майбутнє життя в УССД — 8 обр.

ІХ циклль: Картини з визв. боротьби і майбутнього життя в УССД.

- 1.* Бий большевицьких кровопивців.
- 2.* Укр. Революціонер викидає компартійців.
3. Вкп(б) перекреслена буде.
- 4.* Всенародний суд над компартійцями.
5. В УССД влада належатиме народові.
6. На що витрачатимуться державні кошти в УССД.
7. Селяни в УССД житимуть заможнo, радісно, культурно.
- 8.* Селянин — повноправний і заможний господар.
9. Робітники — співгосподарі своїх фабрик і заводів.
- 10.* Культурно, радісно і заможнo житимуть робітники в УССД.
- 11.* Інтелігенти житимуть заможнo і культурно у власних домах.
12. Жінки не потребуватимуть працювати на тяжких роботах. Вони займатимуться головно домашньою господаркою і вихованням своїх дітей.
13. Всі діти вчитимуться безплатно в середніх школах.
14. У вузах вчитимуться безплатно всі бажаючі.
15. Дозвілля провадитиме молодь культурно і весело.
16. В санаторіях відпочиватимуть і лікуватимуться всі трудящі. Всі матимуть лікарську допомогу і забезпечення на старість та на випадок каліцтва.
17. Цілісність і суверенність України, щасливе і радісне життя трудящих в УССД боронитиме укр. військо.

ПРИМІРНЕ ЗАКОМПОНУВАННЯ РИСУНКІВ

І цикл: З життя селян в СРСР.1. «Добровільний» вступ до колгоспу.

Зловленого вночі селянина двох большевиків міцно тримають за руки в канцелярії с/ради. Селянин лиш в біллу. Він тримається, упирається, не хоче підписувати заяви про вступ до колгоспу. Підписати її змушують насильно: один емгебіст тримає селянина за праву руку і водить його рукою (з олівцем між пальцями) по папері, на якому написано: «Заява»; другий — тримає селянина за ліву руку та грозить кайданами і наганом, який тримає у своїй правій руці; третій — в цивільному вбранні, але з наганом у руці, показує податкові накази; четвертий — брюхатий партієць у цивільному вбранні, сидить за столом і, ехидно підсміхуючись, підтримує однією рукою заяву про вступ, яку підписує стероризований селянин. На столі лежить портфель і різні папери. На стіні над столом — портрети, а збоку — гасова лампа. Ніч. Тло кімнати темне. В кутку видно контури шафи. Морди большевиків відповідні: огидні, насуплені, з низькими чолами і з звірячим виглядом, добре впасені. Всі більшовики в енкаведівських шапках. Селянин — старшого віку дядько, нужденного вигляду, але рішучої постави. Ліва рука його викручена взад, ноги широко розставлені, корпус відхилений взад, в очах — розпука. Напис угорі.

2. «А онде дитина голодная мре, а мати пшеницю на панщині жне». — Т. Шевченко.

Ліворуч на картині видно тин. За ним, поміж всохлим деревом, видно дах хати. Старша дівчинка, худа й обдерта, тримає на колінах голову меншенького брата. Маля вмирає. Дівчинка-нянька втирає лівим кулачком сльози, а права її рука — на головці брата. Вона сидить обпершись об тин та безрадно лише плаче. Голова її закинута взад, шийка витягнута (худа, тоненька шийка), очі, великі, повні сліз, задивлені вдаль, уста скривлені до плачу, носик маленький, задертий, під вилицями глибокі западини, ціла постать тоненька, в подертій лише сорочині, ноги, мов патики — шкіра і кості. Праворуч від цієї групи, далеко в глибині, видно

групу женців на пагорбку. Вони жнуть колгоспну пшеницю. Всі по-статі женців схилені. Тільки крайня справа жінка тримає над головою жменю пшениці. Над ними (праворуч, взаді) стоїть випасений бригадир — «гайдук» з нагаєм чи ціпком у руці. Руки він заложив взад. Ця картина може бути названа: «На колгоспній панцині», а слова Шевченка, в такому разі, можуть бути подані як мотто⁶, окремо. Напис краще дати вгорі. Пейсаж літний, соняшний. Небо погідне. Тільки над обрієм видно легкі хмарки.

3. Большевицький розподіл урожаю.

В центрі картини — віялка. Коло неї працюють кілька колгоспниць: дві жінки крутять, одна насипає, одна відгортає зерно, друга — половину і послід. Праворуч віялки видно велику купу зерна. На ній стоїть таблиця з написом: «Тонна добірного зерна — державі». За купою збіжжя видно мішки із зерном. Біля них два колгоспники: один — бере на плечі мішок, а другий — йому піддає. Вони носять мішки на авто, яке стоїть вглибині. Біля авта також видно кілька силует⁷ колгоспників з мішками. Ліворуч віялки — дві купи: одна — посліду, а друга — полови. На обох цих купках — довга табличка: «по 400 гр. полови й посліду колгоспникам на трудовень». Ліворуч за ними стоїть вага. Біля ваги зліва — черга колгоспників з торбинами, а праворуч від ваги — ваговий і рахівник із списком. Все це на тлі великої скирти соломи, або колгоспного магазину. Пейсаж осінній, погідний, соняшний. Замість поданого вище заголовка можна дати якийсь інший, приміром: «Хліб — державі, а колгоспникам — послід і половина». Напис цей краще помістити угорі.

4. Останню козу забирають за податок.

Подія відбувається на подвір'ї колгоспниці. Праворуч, на першому пляні, фінагент з портфелем під рукою. Він тягне за роги козу. Коза впирається, не хоче йти. Фінагент, добре вдягнутий у напіввійськове, тягне її правою рукою насилу. На тлі розчинених дверей з хати (зліва від першої групи) стоїть селянка бідно одяг-

⁶ *Мотто (італ. Мотто)* — афоризм, вислів, який розміщено на початку літературного твору як епіграф.

⁷ *Силует* — тут у значенні силуетів.

нута, середнього віку. Вона однією рукою пригортає до грудей малу дитину, а другу — простягнула вперед у сторону фінагента, розпучливо благаючи не забирати останньої кози. З лівого боку тримається за спідницю матері дівчина років 6-ти. Старший від неї хлопчина біжить, витягнувши руку, в напрямку кози. На подвір'ї порожньо. Видно лише кілька високих будяків, одне всохле дерево і подекуди траву. В глибині за хатою — поле. Дах хати місцями обдертий, а сама хата маленька, кривобока, похила, нужденна, з маленькими вікнами і повибиваними шибками. Пейсаж літній, соняшний. Від хати падає тінь. Козу тягне з хліва праворуч від хати.

5. Оце тобі, гаде, податок.

Подібне тло до попередньої картини. Постать фінагента та сама. Фінагент втікає з подвір'я праворуч від хати, вглиб на дорогу. Втікаючий в лівій руці тримає коротку мотузку, а правою — розмахує. З правої руки вилетів у нього портфель. Постать фінагента одвернена $\frac{3}{4}$ задом. Він швидко біжить, оглядаючись. За ним біжить дівчина з рогачами. Вона «мастить» фінагента рогачами по плечах (рогачі дотикають до спини втікаючого). Постать дівчини в нестримному русі, в бігу: корпус поданий вперед, ноги — в бігу, спідниця розвівається, хустка сповзла на шию, руки з рогачами у кінцевій стадії замаху. Дівчина так само відвернена від глядача на $\frac{3}{4}$. Ця група — на другому пляні праворуч. В центрі, на першому пляні, друга дівчина розгинається, тримаючи ножа в руці правій. Від неї ліворуч втікає поросля зі шматком мотузки на задній нозі. Дівчина стоїть одвернутим уліво профілем. В глибині хати з відчиненими дверима. В дверях нема нікого. Можна дати справа на першому пляні ще й пса, який, завзято гавкаючи, гонить фінагента.

6. Ось так інвалід платить податок.

На першому пляні, в центрі, інвалід без ноги, на одній милиці. Він кричить і б'є другою милицею втікаючого в двері фінагента. Постать фінагента та сама що і в попередніх картинах і він так само оглядається і розмахує руками втікаючи, як і попередньо. Інвалід — худий, високий чоловік років 40. Одягнутий він у латане піввійськове вбрання і босий. За ним вглибині: праворуч — піч, а ліворуч, у кутку під вікном — сидять вдвійку перестрашених, обдертих дітей на нарах — хлопчик 5 років і дівчинка років 10.

Вони сидять міцно притулившись одне до одного і великими, перестрашеними очима обсервують сцену. Хлопчик виглядає із-за дівчинки. На стінах нема нічого, а на нарах — якесь лахміття. Вид нутра хати — нужденний. Напис угорі. Можна дати, що за коми-на печі виглядає ще одна дитяча голівка. (Картини під чч: 5, 6, 7. опрацьовано на підставі матеріялів-фактів із звіту з призбручанських р-нів СУЗ, але текст можна б було дати й інший, опертий на подібних актах з інших теренів. Також можна було б дати ці ілюстрації з різним, для кожного терену іншим текстом.

7. «Хазяїн» і наймит-кріпак. Карт. з колгоспного життя.

Перед столом в канцелярії правління колгоспу стоїть, ізігнувшись і задом до глядача, обдертий, нужденний колгоспник. Поза його покірна, шаноблива: в лівій руці тримає шапку, а права витягнута «по швам», і голова схилена вниз. За столом сидить, піводвернувшись бундючно і зневажливо «хазяїн» — голова колгоспу. На колгоспника він дивиться звисока, згідливо. На столі стоїть, з одного боку, горілка із закускою, а з другого — телефон, рахівниця, папки з паперами. Голова грубий, добре впасений і п'яний. Одягнутий він у «тужурку» сталінського крою, з медалями на грудях. В лівій руці «хазяїн» тримає келішок з горілкою, а в правій, опертій ліктем об стіну — виделку із закускою. Чоло його низьке, нахмурене, волосся в неладі, очі запливли жиром, лице одутловате, широке, ніс маленький, уста грубі, відкриті. Колгоспник одягнутий у полатаний на плечах піджак, вузькі чорні штани «на випустку» і драні черевики. Вглибині за столом стоїть біля вікна півобернена секретарка. Вона скоса обсервує сцену і насмішкувато прислуховується розмові. Одягнута вона по-міському, в модній суконці в крапки і з великим декольтом⁸. На голові ондульована фризура⁹. Ліворуч від них, вглибині видно крізь двері ще двох урядовців — старшого віком рахівника і молодого, задиркуватого виду хлопця — його помічника. Рахівник рахує на рахівниці, а хлопець, тримаючи папір у руці, широко сміється, показуючи рукою на сцену в кабінеті голови. Урядовці одягнені по-міському і

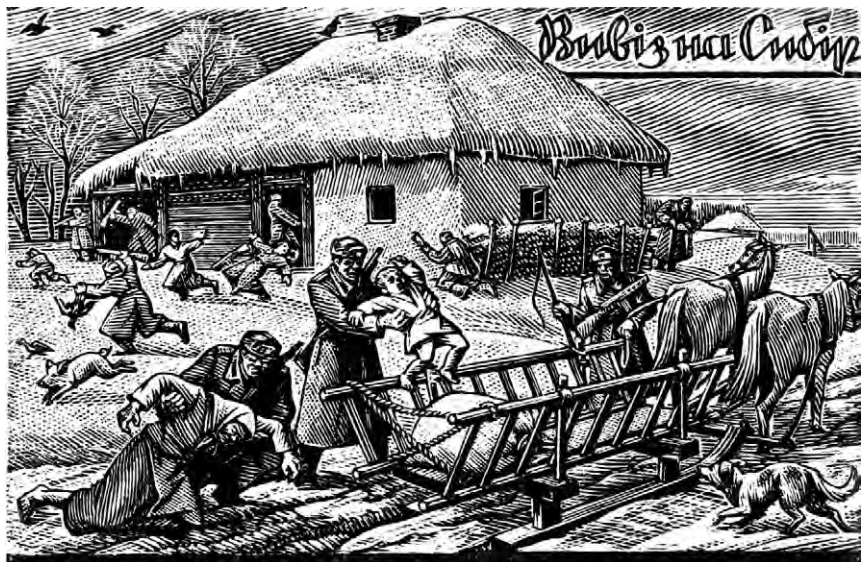
⁸ *Декольте́ (фр. Décolleté)* — глибокий виріз в одязі, який частково відкриває плечі та груди.

⁹ *Різновид жіночої зачіски.*

достатньо. На стіні побіч вікна і над вікном — портрети і льозунги: «Хліб — державі» і т. п. Біля столу видно крісло. До цього образка можна дати коротке оповідання за такою схемою: 1) Колгоспник просить голову дати коні, щоб привезти дров чи соломи для отоплення хати. В хаті у нього холодно. замерзла вода. Нема навіть на чому зготовити пісний кондьор¹⁰, і його діти плачуть голодні та холодні. 2) П'яний голова не тільки не дав коней чи соломи, але ще насміявся. 3) Колгоспник переконався, що нема правди, що просьбою і покорою він нічого не діб'ється від сталінських паразитів і вирішив включитись в активну боротьбу. Вирішив допомагати українським революціонерам, вирішив нищити колгоспних паразитів і всяку большевицьку наволоч, вирішив боротися за УССД.

8. Вивіз на Сибір.

Зимовий похмурий день. По небі сунуть тяжкі темні хмари. Перед хатою, ближче до глядача і в правому кутку картини стоять сані, запряжені в пару коней. Коло коней стоїть старший віком дядько з віжками і батогом у руках. Лицем він звернений у бік

¹⁰ Суп із піона чи крупи.

хати. Коні і сані бачимо з скороченню, ззаду. На санях лежить якийсь мішок. Біля саней — звіроподібний емведист у шинелі, зимовій шапці і валянках держить на руках у варварський спосіб малу, двохлітню дитину, босу і в одній сорочині. Дитина плаче і відшхає його рученятами, а емведист намагається її кинути на сані (руки має він витягнуті до переду, корпус відкинутий взад). Морда енкаведиста огидна, дегенеративна, мавпяча, вираз — жорстокий, варварський, бездушний. При боці має нагана. За ним двох емведистів тягнуть під руки старого дідуся. Голова дідуся звісила (він хворий і зомлілий), ноги волочаться по снігу. Дідусь так само в одній білизні. Цю групу бачимо анфас. Емведисти виразом обличчя й одягом подібні до першого. Емведисти йдуть вперед боком. Один — із задертою головою (дивиться вперед, вгору), а другий — з похиленою до дідуся головою, згорблений. Цей другий, — тягнучи однією рукою, другою підштовхує прикладом зомлілого. Біля хати (вліво від цієї групи) один емведист перекидається, випустивши з рук автомата. Його вдарила молода ще, розхристана боса жінка. Вона намірилася бігти в сторону саней, де емведист кидає на сані її дитину. Жінка обі руки простягнула вперед, намагаючись відібрати дитину. На обличчі в неї — розпука. Вона кричить. Жінка звернена анфас. В ліво від неї втікає вглиб 12-літній хлопець. Навперейми йому біжить (з-за рогу хати, із глибини) ще один емведист. Він правою рукою грозить хлопцеві автоматом, а в лівій, відкинутій вбік, руці тримає за горло пограбовану курку. Обі ці постаті в бігу і звернуті до нас профілем. Ще далі вліво, з-за кучугури снігу під деревом націлився автоматом на хлопця ще один емведист. В центрі хата. Двері хати відчинені. В них видно ще одного, який щось тягне з хати. Праворуч від дверей, обернувшись спиною до глядача й оглядаючись на бік, чи ніхто не бачить, емведист щось хова під полу шинелі. Він з крісом і наганом. Вправо від нього ще один штурхає багнетом під підвалу, шукаючи чогось. Він зігнений і обернений до нас задом. На першому пляні, в лівому кутку завзято гавкає на напасників пес. По дворі в усі сторони розбігаються наполохані кури і порося. Над хатою летить кілька круків. Пейсаж зимовий. На даху хати і на землі лежить багато снігу. За хатою вліво видно кілька дерев. Напис внизу, на всю довжину картини.

9. Жито і пшеницю везуть за границю, а селяни мруть з голоду.

Ліворуч стерня на полі. На передньому пляні над шляхом група обдертих людей — селян. Крайня справа жінка притулила до грудей немовля. Вона вже мертва. Ліва рука її витягнута на землі, а правою — тримає сповиту дитину. Ноги витягнуті. Цю жінку бачимо в скороченню, відвернуту від нас (лежить ногами до шляху). Ліворуч від неї сидить хлопчик. Він відвернутий також до шляху. Корпус його поданий вперед, лівою рукою опирається він об землю, а праву — витягнув в напрямку шляху. Хлопчик убраний в порвану сорочину, без шапки. Ноги має витягнені, худі. За ним зліва лежить мертвий чоловік — його батько. Він ліву руку відкинув убік, а права рука — на грудях. Голова (без шапки) задерта вгору (до нас відвернена профілем), ноги витягнуті в сторону шляху. Біля нього — ціпок і торбина. Далі за цією групою видно над шляхом ще кілька подібних груп. По шляху їдуть кілька автомашин навантажених мішками зі зерном. На кожній автомашині по 1-2 озброєних еMBEDИСТІВ. По другому боці шляху — телеграфічні стовпи. На дротах сидять круки. Вдалечині, в лівому кутку образу, видніється елеватор. Від нього йдуть праворуч у двох напрямках два потяги. Шлях іде справа, з першого пляну, до елеватора. Пейсаж осінній, соняшний. На полях стерня, порожньо. Вгорі написано: «Жито і пшеницю везуть за границю», а внизу: «а селяни, працюючи в колхозі, мруть з голоду на дорозі».

10. На Западну.

— картина з часів голоду в 1946—47 рр. Шлях в степу. Понад шляхом телеграфічні стовпи. На дротах сидить гайвороння. Вдалечині видно село, а за ним, на обрії — терикони, сільветки шахтних споруд і фабричні димарі. Пейсаж літній. На полях все вигоріло, тільки бур'яни, мов ліс, стоять. Між ними — забутий трактор. Шлях іде з глибини хвилястою смужкою до переду, в лівий кут картини. Тут над шляхом стоїть стовп з таблицею: «На Западну». Від стовпа протягнулася рівною смугою межа у передній правий кут. По цей бік межі — гарно утриманий посів, а за межею — бур'яни. По шляху йде валка жебраків. Найближче до нас (на лінії стовпа) така група. Попереду йде середнього віку селянин у розхрістаній шинелі. Вид у нього виснажений, іде він поволі,

ледви переставляючи ноги. Голова його витягнута на тонкій шії вперед, очі великі, лискучі, глибоко западені, вуста широко розкриті, обличчя неголене, худе, зчорніле. В правій руці він тримає ціпок, а лівою — на плечі торбину. Ліворуч від нього йде, такого самого вигляду, хлопчина 12 років. І в нього — ціпок, а через плече — торбина. Одягнутий у чорні штани і такого ж кольору подертий піджачок. І батько, і син — босі. Кілька кроків за ними йде похилена жінка. Вона несе на плечах малу дитину. Жінка в темному вбранні. На голові має білу хустину. За ними видно групу із трьох осіб — жінку з дитиною на руках, дівчинку 8 років з ціпком і торбиною (йде поруч із жінкою, справа їй), та старого дідуса за ними. І ця група одягнута в лахміття та боса. Жінка несе дитину в перекинутій через плече великій хустці. Лівою рукою вона підтримує дитину, а в правій — ціпок. Дитина обернута голівкою до правого плеча матері, ручками обнімає її за шию, а ноги — звішені. Голова матері нахилена до дитини. Дівчинка, що іде побіч, дивиться вперед, в руху, корпус подався вперед. Одна рука її в заді, а друга з ціпком, витягнута до переду. Дідусь іде згорбившись, з піднятою головою. Вдягнутий він у чорний піджак і білі штани. Через плечі у нього — дві торби. Дідусь сивий, з бородою, у кашкеті. Ще далі видніється кілька групок у різних одягах. Вуж жебраків тягнеться аж до горизонту. В правому кутку картини, ближче до переднього пляну, лежать у різних позах і в різному вбранні кілька трупів. Над одним трупом вис собака, інший — в гору руку та й так закостенів, ще інший — жінка — пригорнула до лона малу дитину. Подібні купи трупів видніються і в інтервалах (між тими, що ідуть) і по другій стороні шляху. Напис угорі, на цілу довжину образу. До пояснювального тексту можна дати, як іронічне мотто, слова із гімну УССР: «Під стягом радянським ми дужими стали і в світ комунізму велично ідем».

11. Як умре колгоспник.

Подвір'я колгоспника. Зліва стоїть обдерта хата. На тлі розчинених дверей стоїть старенька бабуся з ціпком у лівій руці. Вона стоїть до нас профілем і звернена лицем до фінагента з портфелем, який, праворуч від неї, тягне мотузкою телицю з хліва. Бабуня, показуючи правою рукою на похоронну процесію, що саме виходить з двора, просить не забирати останню телицю

від сиріт. Брюхатий партієць-фінагент махає зневажливо однією рукою у відповідь на слова бабусі, а другою — тягне телицю. Вдягнутий він у напіввійськове і чоботи. Стоїть до нас задом. Лише голову дещо повернув у сторону бабусі. Телиця (в дверях з хліва) впирається, не хоче йти. За цією групою справа і вглибині похоронна процесія. Процесія виглядає так: жінка і двоє дітей — хлопчик і дівчинка 12-14 рр. — запряжені в шлії, тягнуть воза, на якому стоїть домовина. Ззаду підпихає воза ще менша (років 6) дівчина. Процесію бачимо в скороченню, в повороті справа на ліво, в кінці садка, при виході подвір'я на дорогу. Пейсаж літній. Подвір'я неогороджене, видно лише кілька старих дерев коло процесії. По той бік дороги видно колгоспний засів. На першому пляні, — справа — собака. Вона завзято в'їдає на фінагента. Цей образок можна дати поруч з похороном робітника і похороном партійного вельможі, для контрасту і підкреслення соц. нерівності в ССРСР.

II цикл: З життя робітників в ССРСР.

Завжди голодний робітник тяжко працює в шахті.

На темному тлі представлений робітник при праці в шахті. Працює він напівлежачо (профілем до глядача), в незручній позі, присвічуючи примітивною шахтарською лампкою. Обдертий і ви-

снажений, він б’є обома руками щосили кільофом¹¹, добуваючи вугілля. Перед ним, на першому пляні, купа нарубаного вугілля. Образок невеликий. Напис — угорі.

2. Завжди голодний робітник мусить тяжко працювати в заводах і фабриках.

Робітник коло домни. Зігнувшись, він пильно вдивляється у відкриту лотку печі, з якої ллється метал у ковш. Довкола робітника — бризки металу. Робітник на голові має широкополий капелюх доменщика і тримає в руці (без рукавиць) великий гак. Другу руку він тримає дашком над очима (без окулярів). Постаць робітника різко освітлена зліва, від печі. Вид у нього нужденний: щоки міцно запали, убрання порване. Вгорі над робітником видно лебідку з великими ковшами для розплавл. металу. Тло темне. Напис угорі. Внизу можна дати другий напис, напр.: «З його праці користає большевицька парт. кліка».

3. В таких «палацах» живуть робітники в СССР.

В центрі рисунку видно збиту з дощок, шматків фанери і окремих листів бляхи буду. Наскоро збиті з негебльованих дощок двері (мов у хліві) висять на одному завісеві. В стіні високо під дахом — малесеньке віконце в одну шибку. З лівої сторони — невеликий горбик із сміття. Нема докола буди ні деревця, ні жодної квітки, чи рослини. Перед дверима рачкує 1-річна дитина в одній лише сорочині. Вглибині видно силвети шахтних будинків і комини заводів. Плата нема — пуста. Праворуч — стежка до дороги. Напис угорі.

4. В житлах робітників — нужда і голод.

Нутро робітничої буди, поданої вище. Бачимо дві стіни. Праворуч — маленьке вікно. Просто (від центру вправо) видно вглибині напіввідчинені двері. Ліворуч від дверей — примітивна плитка, на якій стоїть 2-3 горшки. За плиткою-грубою стоять збиті з дощок нари. На них — солома. В кутку на нарах, на купі якогось лахміття сидить 2 дітей. Дівчинка років 7-8 оперлася об стіну. До неї обернений меншенький хлопчик. Він, простягаючи рученята до сестри,

¹¹ З польської. Знаряддя праці для роздроблювання великих кам’яних брил. Синонім — кайло.

просить: «І-і-сти.» Дівчинка дивиться на брата. Ручку одну тримає на плечі брата, а другу — на подолку. Діти в подертих лише сорочинах. Перед нарами стоїть табурет, а на ньому — ложка і порожня миска. Більше жодних меблів нема. Стіни небілені, з позбиваних вздовж і поперек дощок. Напис унизу.

5. «Санаторія» і «курорт» безпартійного робітника на смітнику.

Робітнича буда така, як описано вище. Перед нею лежить на якомусь лахманові робітник. Правою рукою тримається він за голову, а ліву — відкинув убік. вид виснажений, очі замкнені, уста відкриті, убрання в латах. Корпус робітника до нас профілем, ліва нога зігнута в коліні, а права — витягнена. Ближче до нас, біля ніг робітника повзає 1-річна дитина. Ззаду за лежачим гребеться в смітті курка. Пейсаж літній, такий як подано вище. Напис унизу.

6. Непрацевдатні й каліки-робітники мусять жебрати, щоб прожити.

Вулиці міста. Під парканом стоїть робітник без ноги, опираючись на одну милицю. На голові в нього широкополий капелюх

доменщика. Праву руку він простягнув, благаючи допомоги для інваліда праці. На паркані може бути напис: «Кадровий робітник — інвалід праці». Біля робітника, справа, сидить хлопчик років 10. Він також простягнув свою шапчину. Робітник, ще й крім того, сліпий. Йому випалив очі гарячий метал, а ногу відірвала машина, тому на очах у нього чорні окуляри. Одягнутий він нужденно, сам — худий, зморщений на лиці і сивий. Вглибині видно на вулиці брюхатого пана з портфелем, легкове авто і камениці. Напис угорі.

7. Як умре робітник.

На невеликих санках стоїть домовина. Сані тягнуть самотужки: жінка-удовиця і двоє дітей — хлопчик 13 років і дівчина 8 років. За труною йде тільки якась старенька бабуся у чорному і з ціпком у руках. Жінка і діти вбрані нужденно, у темному. Вони з великим напруженням тягнуть сані з труною. Біля труни лежить лопата і невеликий хрест з дощок. Похоронна процесія йде від ліва направо, рівнолегло до підстави картини. Вглибині видно робітничу хатку (таку, як описано вище). З неї хтось виходить з течкою під рукою. Він тримає в руці убрання покійного робітника. — Це фінагент. Вбрання він взяв за залеглий якийсь податок. Всі звернені профілем до глядача. Напис краще дати внизу. Текст на листівці треба помістити побіч картини. Цю картину можна помістити побіч рисунка похорону партійного вельможі, як контраст, як доказ соціальної нерівності в ССРСР.

III цикл: З життя безпартійної інтелігенції в ССРСР.

1. Безпартійні інтелігенти живуть у недостатках.

Вид кімнати вечором. В центрі картини стоїть стіл. Справа за столом сидить старшого віку мущина. Він з увагою й сумом придивляється порваному черевикові. Лівою рукою він відхилив відірвану підошву, а правою — тримає за носок черевика. Перед ним на столі лежить шило, ніж і клубок з нитками. Вид у нього інтелігентний, але нужденний, заклопотаний (брови зсунуті, на лиці зморшки, вуса коротко підстрижені, лисава голова трохи перехилена вбік, уста піввідкриті, на черевика дивиться крізь окуляри, під вилицями — глибокі западини). Вдягнутий він у латану сорочку. З проти-лежного боку столу сидить його жінка у накинутій на плечі хустці.

Вона сидить до глядача (так само як і чоловік) профілем і зашиває тужурку чоловіка. В правій руці у неї голка, а лівою — притримує латку на рукаві. Голова — низько нахилена до шиття. На столі перед нею лежать ножиці, катушка з нитками і кілька чорних латок. По середині круглого стола, засланого латаною скатертиною, стоїть мала гасова лампа. Вглибині за столом (посередині) сперся на стіл ліктями хлопчик 12 років. Він стоїть на колінах на кріслі й приглядається уважно черевикові у батькових руках. Хлопчик худенький, одягнутий у темну рубашку. Пальці його — в давно нестриженій чуприні. Голови батька й сина — на тлі темного вікна. Ліворуч від вікна висить на вішаку капелюх і портфель. Всі сидять на кріслах. Освітлений тільки стіл і постаті. Решта — в півтємі. Інших меблів не видно. Також біля вікна нема фіранок. Напис угорі.

2. Інтелігенти продають останні речі, щоб прожити.

Вид базару в місті. На тлі каменіці й рундуків (зліва) стоїть ряд інтелігентів-продавців. Ряд тягнеться вглиб, з правого кута картини. Найближче стоїть жінка інтелігентного вигляду, але скромно одягнена. Вона тримає в обох руках бальову сукню темного кольору з ажурним ковніром і рукавами, захвалюючи її купцям. Далі за нею сидить біля табурета старша жінка. На табуреті видно: будильник, рукавички, поньчохи. За нею стоїть мущина в окулярах, з портфелем, в капелюхові і темному пальті. Він тримає зошити й олівці в одній руці та черевики в другій. Ще далі стоїть ряд людей з різними предметами в руках: каструлями, примусами, хустками, капелюхами, поньчохами, галстуками і т. п. На базарі пусто. Лиш вглибині видно кілька покупців-селян і робітників. Напис — окремо, зложений черенками.

3. Щоб дістати необхідні товари, інтелігенти вистоюють у довгих чергах коло крамниці.

Вид вулиці. Коло каменіці (справа) стоїть довга черга людей у міському вбранні з кошиками і портфелями в руках. Стоять: мущини, жінки і підрутки обох статей. Переважають жінки. Найближче стоїть жінка в капелюхові і пальті. Вона лівою рукою тримає за руку дитину 4-5 рр., а в правій руці — кошик. Стоїть обернена задом до глядача. І жінка, і дитина в черевиках. За ними стоїть старша жінка у великій хустці, у валянках і з кошиком у руках,

далі — мущина в пальті і капелюсі, з течкою під рукою, ще далі — дівчина в береті, короткій спідничці і сачкові і т. д. Вглибині видно безлюдну перехресну вулицю й камениці. Над дверима дому, біля якого стоїть черга, вивіска: «Універмаг». В дверях стоїть міліціант. Там скупчився більший натовп. Хтось виходить з дверей, несучи високо над головою кошик. Камениця освітлена тільки вгорі. Внизу ще півтінь, бо ще — ранок. Пейсаж зимовий — купи снігу скрізь. Напис окремо, зложений черенками.

IV цикл: З життя жінок в ССРСР.

1. Дружини робітників мусять теж тяжко працювати.

На першому пляні жінка мурує стіну. Вона стоїть на руштованнях, в анфас до глядача. В одній руці тримає вона кельму, а в другій — цеглу. Жінка в робочому фартухові і хустці. Вид нужденний, заклопотаний. За нею вглибині і нижче (вправо) друга жінка везе тачкою пісок. Вона зігнулась від напруження. Ноги — «іксом». Посередині між цими жінками, вглибині, дві жінки несуть на ношах цеглу. Справа від жінок, на другому пляні, стоїть брюхатий мущина-партієць. Він спокійно придивляється до праці жінок, заклавши руки взад. В одній руці тримає він стека («хлиста»). Тільки партієць добре вдягнений (у напіввійськовому і чоботях) і випасений, а інші — в лахміттях, худі, виснажені. Зверху — напис. Внизу можна дати другий підзаголовок, приміром: «Вони будують мешкання не для себе, а для партійців-вельмож». Вглибині картини видно до половини виведену стіну мешкального буднику.

2. Жінки в ССРСР виконують найтяжчу роботу.

а) Вони працюють підкатчицями на шахтах.

На передньому пляні вагонетка виповнена вщерть вугіллям. Її попихає ззаду насилу, вдвоє зігнута, напівнага жінка. Робітниця до нас у $\frac{3}{4}$ фасу. Тло — нутро шахти. Напис зверху.

б) Жінки працюють як вантажниці на заводах і складах.

Зліва грузовик повний мішків, а справа — магазин. Розвантажують грузовик жінки. Одна — підтягує на край авта мішки, друга — бере мішок на плечі, а третя — несе біля розчинених дверей магазину. Вглибині видна будівля другого магазину. Літо. Жінки одягнені в порваний одяг, босі. Напис зверху.

в) Працюють як чорнороби на цегельнях.

В центрі робочий стіл. Одна жінка (в анфас до глядача) формує на столі цеглу, а друга (біля, відвернена) відносить цеглу у формі на пляц, направо. Зліва, третя жінка (обернена до нас профілем) місить глину ногами в ямі. За нею, вглибині, ще одна жінка везе тачкою пісок до ями. Ця жінка в анфас. Везе вона з великим напруженням, зігнувшись. На тлі — комин і забудовання цегольні, ближче до нас — площа на цеглу. Всі одягнені нужденно, в порваному і босі. Пейсаж літній.

г) Працюють як лісоруби в лісах.

Ліс зимою. Праворуч на першому пляні дві жінки зігнуті відрізують грубе дерево. Зліва, біля зрубаного дерева, одна жінка обрубє сокирою гілляки зі стовбура дерева. За нею вглибині видно підводу, біля якої три жіночі постаті укладають колоду на сані: одна — підпирає дрючком колоду, нахилившись корпусом уперед і [...] ¹² тримаючи дрючка, друга — схилившись, «важить» колоду, а третя — закладає, високо піднявши дрючка, під колоду. Колода лежить одним кінцем вже на санях. За цією групою видно пару коней. Посередині, вглибині, дві жінки несуть на плечах негрубу колоду до підводи. Обі — до нас профілем. Снігу багато — по коліна — він великими клаптями лежить і на галуззях сосон. Всі жінки одягнені в короткі сачки, темні спідниці, легкі хустки і, здебільша, в черевиках і поньчохах, обмотаних поверх онучами.

д) Жінки виконують найтяжчу роботу на стройках.

Майже на всю довжину образка розпочата будівля дому. Стіни вже досить високі. Вгорі на руштуваннях видно фігури працюючих жінок-робітниць. По дошці з лиштвами лізе (праворуч від нас) робітниця з вантажем цегли на плечах. Вище від неї і ближче до середини тягне інше вручну (через бльок) велику кадку з глиною. Внизу (зліва) дві жінки несуть на плечах стояка на риштування. З переднього пляну вглиб (зліва) жінка несе дошку на риштування. Вона від нас відвернена. Інші робітниці з кельмами і цеглою в руках. Зліва, вглибині за домом, дві жінки несуть мішки до магазину. Пейсаж соняшний, літній. Всі одягнуті бідно.

¹² Слово не читається.

е) Виконують найтяжчу працю в колгоспах.

Ближче до глядача, справа, косить жінка лан жита, друга, вглибині — оре коровами. Пейсаж соняшний, літній.

є) І вмирають з голоду та виснаження.

В давно немазаній і похиленій хатині вмирає опухла з голоду жінка. Вона лежить в лахміттях на соломі на нарах. Скупе світло з однієї цілої шибки вікна над нарами (інші шибки позатикані лахами) освітлює тільки набрякле лице і руки зложені навхрест. Решта — в півтіні. Справа видно ріг печі. Під причею валяються порвані черевики і порване решето. Стіни облуплені, порожні.

Всі ці образки творять одну тематичну серію і повинні поміщатись разом. Короткий пояснювальний текст поміщається, а такому разі, біля відповідних картинок.

У цикл: Про життя молоді в ССР.

1. Ловля молоді на Донбас і до шкіл ФЗН.

Осінь ніч. Вглибині в центрі хата. Праворуч за нею авто грузовик. За ним видно кілька хат, з яких втікають білі постаті. В двері хати б'є прикладом один емведист. Біля нього, справа, стоїть цивільний у шкіряній куртці, спортивій шапці і з течкою під

рукою. Ліворуч від них біжить з першого пляну вглиб емведист з петлею на тичці в одній руці і з автоматом — у другій. З причілкового вікна втікає хлопець у білизні. Йому навперейми біжить емведист з петлею, мов гицель¹³. Біля авта і на другому розі хати видно ще кілька озброєних емведистів. На авті видніються дві білі постаті зловлених хлопців. Вгорі, на темному небі над автом видно серп місяця. Внизу можна дати такий напис: «Большевицькі гицлі — людолови ловлять молодь до шкіл ФЗО».

2. Діти партійців ідуть до школи, а діти безпартійних — на роботу.

Справа наліво йдуть на передньому пляні три юнацькі постаті: хлопець 13 років, худий у піджаку, великих діравих чоботях і шапці-ушанці, другий хлопець років 14, у чорному подертому пальті, штанах «на випустку», черевиках і спортовій літній шапці з задертим дашком, і дівчина 12 років, у хустці, сачку, короткій по коліна квітчастій спідниці і черевиках. Перший хлопець лівою рукою тримає на плечі кільоф, а правою розмахує. Голову він відвернув вправо, в сторону, де видніється будинок з написом: «Школа». Середній хлопець опустив голову. Він іде трохи передній. Лице його (до нас профілем) худе, на тонкій шиї обмотаній якоюсь ганчіркою. На лівому плечі тримає він сокиру. Права рука подана взад, униз. Дівчина також дивиться на школу. Вона трохи лишилася взад. На плечі тримає вона лопату. Правою рукою підтримує розстібнуту жіночу латану кацабайку¹⁴. Всі йдуть по дорозі рівнобіжно до підстави картини, і постаті їх до нас є профілем. Праворуч від них, вглибині — групка школярів. Найближчий і крайній справа — це хлопчик 8 р. з учнівським ранцем на плечах. За ним — дві 12-річні дівчинки з течками. Всі вони вдягнуті у хутрянні пальта й валянки. Дівчата мають на голові берети, а хлопець — хутрянну шапку. Йдуть по дорозі до школи, навскіс, справа наліво. Ця група від нас відвернена на $\frac{3}{4}$ задом. Далі вглибині і попереду цих іде по дорозі групка хлопчиків з 3-ох осіб (один більший, а два — 8-річні) зі шкільними сумками, ще далі — близько до себе — йде дві групки. В першій — 2 дівчини, а в другій — 3 хлопців. Біля

¹³ Так називають людей, що ловлять і знищують бродячих собак.

¹⁴ Кацабайка, кацавейка — різновид одягу.

школи — більше дітей. Йдуть вони з різних сторін. Всі вдягнені достатньо і тепло — в козушках, пальтах, валянках та чоботях. Дехто з дітей, ідучи, розмахує руками. Пейсаж зимовий, багато снігу. Біля школи видні вдалечині міські дома і парк. Напис і текст збоку, зложені черенками.

3. Безпартійної молоді не приймають до вуз-ів.

Фасад університету. До головних дверей провадять широкі сходи. На дверях велика картка з написом: «В університет приймаються тільки діти партійців, тільки комсомольці з протекцією та ті, що мають гроші», або: «Безпартійної молоді й дітей селян та робітників не приймається у вуз-и». Над дверима: «Університет». На сходах порожньо. В дверях стоїть сторож в уніформі. Він показує лівою рукою на напис на дверях.

4. Діти робітників деморалізуються без опіки.

На першому пляні група обдертих робітничих дітей. Зліва хлопчик 12 р. схватив лівою рукою за груди другого хлопця, такого ж обдертого, але трохи нижчого, а правою намірився вдарити ножем. Цей другий також зціпив кулачки і нахилив голову вниз (до удару «бараном»). Оба вони стоять в центрі, профілем до глядача. З правого боку від них стоїть третій, вищий від них хлопець, худий і більматий. Він спокійно придивляється бійці, покурюючи цигарку, яку тримає в лівій руці. Права рука його оперта вбік, ноги, в порваних штанах, широко розкарячені. Він напів відвернений від глядача. В правому кутку картини, на другому пляні сидить «парочка»; він п'є з бутельки горілку, обнявши другою рукою 12-річну дівчинку. «Вона» усміхнена дивиться на «кавалера», притулившись до нього. Вглибині картини видно рундуки базару. З одного рундука вкрав хлопець яблуко і щосили втікає. За ним жетється перекупка. Коло рундуків натовп (сильвети) у різних позах. Вище — фасад кам'яниці. Пейсаж літній. Всі діти босі й обдерті.

5. Неповнолітня безпартійна молодь виконує тяжку фізичну роботу:

а) Працює в кузнях.

Нутро кузні. Ліворуч ковадла б'є (обернений до нас задом) великим молотом хлопець 14 років. Він підняв високо вгору молота

обома руками, вигнувшись взад. Обуті в черевики ноги широко розставлені. Одягнутий хлопець у темне порване вбрання, на голові — з'їхала на потилицю спортова шапка. Хлопець без фартуха. Проти нього, лицем до глядача — старий коваль. Він тримає лівою рукою кліщі з розігрітим залізом на ковадлі, а правою рукою пристукує по ньому малим молотком. Коваль старий, сивий із зморшками на лиці. На голові має кашкет із задертим дашком, рукави сорочки закачані, на грудях — ковальський фартух. Вглибині за ними примітивне горно і міх з коромислом. За коромисло міха тягне, високо піднісши праву руку, другий хлопчик таких самих років. Одягнутий він у розхрістану сорочку з закаченими рукавами, чорні порвані штани і босий. Постать його похилена до переду, а лице обернене до горна (дивиться, чи розігрілось вже залізо). І цей хлопчик у кашкеті на потилиці, з-під якого звисає на чоло чуб. Хлопець худенький, тендітний. За ним стіна кузні, біля якої стоять обручі, колеса і всяке залізяччя. Світло падає від глядача, крізь розчинені двері. Напис — угорі.

б) Кочегарами на фабриках і заводах.

Зліва темна висока піч. Біля відкритих дверей печі стоїть схилений підросток з лопатою в руках. На лопаті — вугілля. Хлопець обернений до глядача профілем. Він до пояса голий і босий. Штани чорні, діряві. Руки без рукавиць. З-під кашкета на голові звисає чуб. На лиці хлопець худий, з великими западеними очима. Загалом — виснажений, шкіра і кості. Освітлений з дверцят печі. Освітлення різке. Все інше в півтемряві. Обриси печі й залізних конструкцій зазначені лише контуром.

в) Вантажниками в шахтах.

Ліворуч — вагонетка. Направо від неї схилений підросток набирає на лопату вугілля. Вдягнений він у порвану (на голому тілі) робітничу блузу і такі ж штани. На грудях висить шахтарська лампка. Все довкола темне. Постать до нас профілем. Напис угорі.

Ці три образки творять одну цілість і їх треба поміщати разом.

б. Робітнича молодь живе в ось таких гуртожитках.

На картині бачимо куток з нарами до спання. Стіни збиті з дощок, небілені. В лівій, коротшій стіні — мале віконце. Нижче

вікна на всю довжину другої стіни — нари. На нарах спить кілько-ро¹⁵ підростків. Крайній зліва прикрився шинелею, другий — лише мундуром, а третій — якимсь лахом. Сплять вони вбрані, ногами до глядача. Під головами у них — якісь мішки. Стіна над головами освітлена, а друга — темна. Під нарами видно порвані черевики. Більш нічого в «гуртожитку» нема. Назва картини вгорі.

VI цикл: Про життя партійців, воєнщини і мГб-мвд.

1. Партійці, емведисти і воєнщина п'ють, танцюють, бенкетують.

На першому пляні, ближче до лівого кутка, напівлежить у м'якому кріслі «дама» в бальовій темній сукні з глибоким вирізом ззаду. Вона заложила ногу на ногу. В правій руці тримає запалену цигарку. Ліворуч від неї сидить військовий з медалями. Він профілем до глядача. Правою рукою обняв він за стан «даму», а лівою, ліктем — оперся об стіл. Корпус його нахилений в сторону «дами», а голова та коліна його майже торкаються голови й колін її. Він щось говорить, облесливо посміхаючись, вона — також радісно посміхається. Пика військового ще молода, лице курносе, вуста грубі, змислові, напіврозхилені і розтягнуті в усмішці, очі «більматі», з навислими верхніми повіками, голова обстрижена під «йожик», осаджена на грубій короткій шиї, лице впасене. Пальці на руках грубі, короткі. За ними — стіл. На столі повно всіляких страв: фрукти, виноград на вазі, риба в майонезі на сальтерці, пуделка з ікрою, порося, курка, пляшка з горілкою й вином, чарки... Праворуч від'їдами заїдає, нахилившись над тарілку, брюхатий партієць у темній тужурці. Перед ним на тарілці лежить шматок курки з гарніром. Лівою рукою тримає він близько уст ніжку курки (без віделки), а правою тримає ножа на тарілці. Вуста його широко відкриті, очі вилазять наверх. Сидить профілем. З виразу обличчя видно, що він поза їдження ні про що інше не думає. Пика його лиса, з потрійним підборіддям, ніс маленький, руки — мов пампушки, з грубими короткими пальцями. Справа від нього — бутелька і келішок. За цим вглибині сидить за столом ще один цивільний. Він молодший від першого і не так впасений. Нахилився він у сторону першого партійця (до нас профілем). Поза покїрна, шаноблива (це підлабузник-карьерист), уста розтягнені в

¹⁵ Так у тексті. Має бути «кілька».

слододеньку, запобігливу усмішку, чималий ніс задертий вгору, нижня скива¹⁶ подана взад, очі вузькі, розпливлися в усмішці, волосся рідкаве, зачесане взад. Правою рукою він тримає келішок з напоєм, а в лівій — віделку з м'ясом. Одягнутий у чорне маринаркове вбрання з яскравим галстуком. На столі перед ним тарілка з закускою. Ліворуч від нього сидить боком до стола ще один військовий з орденами. Мундир на ньому темний (це емведист). Зір його спрямований понад голову сусіди-цивільного в далечінь, на танцюючих, яких видно крізь широку арку в правій стіні. Права рука його спочиває на столі, а ліву витягнув у сторону танцюючих. Він говорить: «Так, для партії, мГБ і війська стало життя краще, життя стало веселіше» (ці слова можна написати вгорі над ним). За ним, високо піднявши вгору тацю з кавовими приборами, йде в напрямку стола чисто поголений та гладко причесаний, з профілем посередині, як кельнер. Одягнутий він у смокінг з чорною мушкою і серветкою білою на лівій руці. Ця група на тлі великого вікна. Крізь вікно видно інваліда-жебрака з простягнутою рукою. За ним легкове авто на вулиці, й кам'яниці. Інвалід спертий на одній милиці — він без ноги. Крізь арку в стіні (праворуч) видно кілька силует танцюючих пар молодих людей. Праворуч від танцюючих і вглибині за ними на підвищенню — джазова оркестра. Обі залі прикрашені прапорцями і серпантинами. В другій залі з суфіту звисає великий «павук» з електролямпами, а в першій — на стінах електричні кінкети¹⁷. Стіни в кімнаті — в ясні і сірі вертикальні смуги, а в другій — сірі. Коло вікна й арки — котари і завіски. Напис угорі, окремо від картини. Найменший розмір кліші 8 x 12 см.

2. Комфорт і достаток — в апартаментах партійців.

Брюхатий партієць (подібний до партійця з попереднього об'язка, лише молодший і з більшим носом) сидить у полосатій піжамі праворуч за столом. Перед ним тарілка з закускою і чарка з горілкою. Він їсть, нахилившись подібно, як у попередній картині. Напроти нього сидить впасена, з великим бюстом і модною зачіскою на голові русява його жінка. Лице її запливло жиром. Вона

¹⁶ Так у тексті.

¹⁷ Так у тексті.

тримає на руках дитину кількох років. Вбрана в сукню з білим горошком. Правою рукою тримає віделку, а лівою притримує дитину. Погляд звернений на дитину, голова похилена рівно до неї. Хлопчик тримає в правій руці банана, а лівою — показує на стіл. Голова його звернена до матері (до нас — відвернутим профілем). Він про щось просить. Хлопець так само впасений, «йолоповатого» (дегенеративного) вигляду. Вдягнений він у матроську блюзку. На передньому пляні, спиною до глядача, сидить схилена над столом постать дівчинки р. 12. На голові у неї бант і дві тоненькі косички. Обі руки вона тримає на столі. Вдягнена у темну сукенку й учнівський фартушок з фальбантами. За господарем, вглибині, несе гарно прибрана покоївка — служниця (у білому фартушку з коронками і химерно зав’язаній на голові косинці) піднос з самоваром і склянками. Вона в півтіні. Над столом висить низько спущена велика електрична лампа з абажуром. Вона освітлює тільки стіл і фігури біля столу. Служниця знаходиться на тлі розчинених дверей з кухні. З них б’є яскраве світло. За нею, в кутку біля стіни, видно обриси великого креденса¹⁸. Ліворуч від креденсу, у другій стіні, видніється велике вікно завішане котарою¹⁹. Котари видно також і коло дверей. Ліворуч від вікна, у кутку стоїть канапа з подушками. Над нею якийсь образок. В кімнаті півмрак. Напис угорі, білими буквами на темному тлі.

3. Партійці всім керують в ССРСР.

а) Вони міністрами і начальниками державних установ.

Вид розкішного міністеріяльного кабінету. За бюрком сидить гарно вдягнений «товариш» — міністер. Він відкинувся на спинку м’якого фотелю і дивиться вбік, на зігнутого вдвоє секретаря. Права рука вельможі оперта владно на поруччя фотелю, а в лівій тримає якийсь папір. Ноги заложені одна на одну. На столі — прибори до писання і купа паперів. Міністер тельбатий, випасений, лисавий (за взірець можна взяти морду Мельникова чи Мацкевича). Одягнений він вишукано в ясне вбрання. (Фотель темний, в такому разі). Праворуч — у кутку видно відкриті двері панцерної каси. Ліворуч стоїть, зігнувшись в шанобливій позі, секретар. Він

¹⁸ Креденс — комод, сервант, тумба, шафа для посуду.

¹⁹ Котара — штора.

ще молодий і не встиг ще розжиріти. Вид у нього підлабузника: ніс великий, виданий вперед, задертий, уста вузькі, усміхнені, очі маленькі, вигляд покірний, запобігливий, волосся рідке, зачесане старанно на боки, з проділом посередині. Вдягнений він у чорне вбрання. Над бюрком на стіні напис: «Міністер». Секретар стоїть на тлі великого вікна.

б) Директорами фабрик і заводів.

Комфортабельне авто їде зліва направо на тлі фабричних забудовань. Ззаду в авті сидить, розвалившись, директор з течкою під правою рукою. Вдягнений він у хутро — «доху», на голові має хутряню шапку. Вид у директора бундючний, надутий, лице жирне, в устах — цигарка. Спереду — шофер при керівниці, з охоронними окулярами на шапці. Пейсаж зимовий.

в) Генералами й вищими старшинами в армії.

З лівого кута вглиб — лава війська. Бійці тримають кріси на «почесть дай». Праворуч вглибині їде на коні партієць-генерал у довгій шинелі і смушковій шапці. Праву руку тримає він біля шапки, а в лівій — цуглі²⁰. Уніформа бійців зимова.

г) Професорами вуз-ів і псевдовченими.

Авдиторія вуз-у. Ліворуч на кафедрі стоїть молодий ще «професор» (а ля Пугачов зі Львова). Він звернений до авдиторії (до нас профілем). Лівою рукою він обіперся об стіл, а праву витягнув вперед. В авдиторії, лицем до нас, сидять півкрузом студенти й студентки у різних позах, різного віку й вигляду (переважають семітські типи). Одні з них сидять просто, інші — перешіптуються між собою, ще інші підперлись ліктями і слухають, а кілька — щось записують, ще інші — відкинувшись на спинку лавки, дрімають. Просто за студентами стіна з якимсь лозунгом, а зліва вікно, світло з якого й освітлює аудиторію.

д) Вони безконтрольно розпоряджаються державними грошми.

Кабінет подібний як у першому образку цієї серії. Біля панцерної каси стоїть брюхатий партієць (профілем до глядача).

²⁰ Фрагмент кінської вуздечки — повіддя.

В лівій руці він тримає мішок з грішми, а правою — повною жменею сипле монети і банкноти собі в кишеню. При тому він задоволено підсміхується. Лице подібне до описаного в обр.1. На сейфі — табличка з написом: «Державна каса».

е) Вони відпочивають в санаторіях у курортах.

В центрі, вглибині, люксовий дім з верандою на всю довжину і з великими на дві сторони сходами посередині. Біля сходів квітник і декоративні рослини та деревця у вазах. Ближче до нас і трохи праворуч під каштаном — столик і лавки біля нього. За столиком четверо. Крайній справа сидить спиною до нас і читає газету. За ним сидять (у профіль) два грачі за шаховою дошкою. Перший грач, підпершись рукою, задумався, а другий — правою рукою тримає над дошкою шахову фігуру. Наліво від них, схилившись над столом й опершись ліктями, слідкує за грою дама. Всі — мордаті, грубі і добре, по-літньому вдягнені (мущину — в сорочках з галстуками, дама — у білій сукні з квітками). Ліворуч від них — кілька декоративних кущів і вазон з квітами. Збоку дому, вглибині, видно стіну сітку волейболу і кількох грачів з м'ячем при ній — хлопців і дівчат. За ними — дерева, а ще далі — синіють гори. Праворуч від дому — тераса з деревами. Поміж деревами видніється море, а на ньому — парусні човни. Пейсаж літній, соняшний з Криму чи Кавказу (Сочі або Гурзуфі²¹). Напис угорі.

є) Вони лають і б'ють безпартійних.

Задом до глядача стоїть пузатий, низького росту партієць. Одягнутий він у «сталінську» тужурку, штани — галіфе і чоботи. Правою рукою він б'є по лиці нужденного інтересанта, а лівою — показує на двері, які видніються ліворуч від цієї групи. Інтересант так одягнений: в порваний піджак, штани «на випустку» і діряві черевики. Ліву руку він тримає «по швам». В ній — шапка. В зігнутій правій руці тримає якийсь папір. Вид виснажений, лице з бородою й вусами, погляд перестрашений, очі й уста широко відкриті. Праворуч від них сидить вглибині при столику машиністка, яка скоса обсервує сцену. Обернена вона задом, повернувши злегка вліво голову, і сидить на кріслі.

²¹ В оригіналі «Турбуф».

ж) Партійці судять трудящих безпартійних, карають їх тюремною чи засланням у концтабори — вони володарі життя і смерті трудящих в ССРСР.

Судова зала. За довгим столом на підвищенні — судді. Перший справа з них щось пише, схилившись над столом, посередині — лисий і грубий суддя, відкинувшись на спинку крісла, байдуже слухає, праворуч від нього — третій суддя. Він вперся обома ліктями на стіл. Очі в нього круглі, совині, без виразу, ніс маленький, уста осаджені далеко від носа й опущені вниз, біля вуст і на підборіддю фалди жиру. Інші судді мають подібні морди. Різняться тільки формою носа й уст. Так, напр., середній суддя має ніс загнутий донизу, на носі окуляри і вуста біля самої насади носа, западисті, а перший — лисий, з великим носом, мов бульба. Всі судді вдягнені в чорне. На засланому чорним столі — дзвінок, чорнильниця з пером, кодекс і папки з паперами. На стіні за ними — портрет Сталіна. Далі за столом і збоку сидить секретар. Він схилився над писанням. Він дещо молодший і худіший. Перед столом у центрі стоять підсудні: селянин зі жменюю колосків у лівій руці і робітник з кільофом у правій руці. Підсудні скуті кайданами один до одного (права рука селянина з лівою робітника). Селянин одягнений у порваний чорний піджак, такі ж штани і діряві чоботи, робітник — у порвану робітничу блюзу, такі ж штани і черевики. Вид у них нужденний, приголомшений, ноги злегка зігнуті в колінах. У руках вони тримають головне накриття. Один — кашкет, другий — шахтарську шапку. Першого з них судять за «покражу» колосків, а другого — «за прогул». Ззаду за ними стоїть конвойний-емведист. Він однією рукою тримає ланцюжок від кайдан, а в другій — наган направлений на підсудних. Емведист з пагонами, в рубашці, штанах-галіфе і чоботях. На зріст він низький і грубий. Праворуч від цих стоїть, обернений задом до глядача, брюхатий прокурор у тужурці і штанах «на випустку». Шия у нього, мов у бика, у складках, голова коротко обстрижена. Правою рукою він перебирає папери на столі. За секретарем вглибині вікно. Звідти і падає світло.

Всі образи ці творять одну цілість і поміщати їх належить разом у брошурі. Вгорі кожного образка, на кліші — назва картини. Образки невеликого розміру, прим., — 6 x 8 см.

4. Як умре партієць.

На образку катафальк з труною у вінках. Попереду йде оркестра, біля катафалька — почесна варта військових, а ззаду — родина і натовп партійних вельможів. Як взірєць до цього образка можна взяти знімки з похорону Толбухіна, Жданова чи Щербакова. Похоронний кортеж тягнеться зліва направо на тлі кам’яниць чи Кремля. Постаті партійців усі в карикатурному вигляді. Побіч, у тексті треба конче подати, що вдова одержала 100000 крб за-помоги і місячну пенсію в кілька тисяч, а сироти — стипендії по 600 крб в місяць до повноліття і безплатну науку у вищих школах. Поруч з цим образком треба помістити, як контраст, похорон робітника чи селянина з відповідним пояснюв. текстом.

VII цикль: Про життя в ССРСР і політику большевицького уряду.

1. ССРСР — тюрма народів.

(Виконано). Земна куля. На ній, у місці, де знаходиться ССРСР, стоїть велика тюрма, обгороджена муром. На мури напис: ССРСР — тюрма народів. З деяких вікон тюрми видно полум’я й дим (тюрма зсередини горить).

2. Все і всі під чоботом компартії й мґб-мвд.

Великий чобіт. На холяві напис: «Вкп(б)». Під чоботом різні постаті. Постаті маленькі, розположені колом, зігнуті. Видно тільки їх до половини. Одні з них пишуть, другі — копають, треті — рубають, четверті — мурують і т. д. Можна дати рівнож поста-ті в нац. строях²² поневолених Москвою народів. В такому

²² У національному одязі.

випадку, можна дати двох українців — один з серпом, а другий з молотом. Між ними — інтелігент пише. Ці постаті були б звернені в анфас. Праворуч від них можна було б дати білоруса з сокирою, литовця з лопатою, естонця й латвійця з сітями. Ліворуч — грузина з кошиком овочів, азербайджанця з кільофом, узбека з кошиком бавовни та казаха з вівцею на руках. Тракткування карт. — контрастне, шаржове.

3. Вкп(б) осідлало і їде на трудящих.

На першому пляні зігнутий, на колінах і закопаний чоловік середнього віку у порваній одежі й босий. В нього на карку сидить брюхатий партієць з медалями. Він лівою рукою замахнувся нагаєм, а правою — розмахує наганом. Пейсаж літній. Вглибині хата, а ще дальше (зліва) силуети фабрик і шахт. Фігури на першому плані в анфас. (Виконано).

ТАК ПАРТІЯ БОЛЬШЕВИКІВ СПИРАЄТЬСЯ НА НАРОД

4. Як вкп(б) «спирається»

на маси.

Велика квадратна плита. На ній стоїть ряд партійців й емведистів, які тримають меншу плиту. На цій плиті — політбюро вкп(б) зі Сталіним на полі, який сидить на царському троні під бальдахіном з двоголовим орлом і зіркою зверху. Частина членів політбюро тримають держакі бальдахіну, інші — зі зброєю, з мішками грошей чи портфелями. Між ними є й емведе з кайданами, і військові, і цивільні. На першій плиті видно рівнож кількох емведистів, які заглядають і грозять кайданами і зброєю униз, тим, що їх тримають. Ці два поверхи тримають на своїх плечах селяни

і робітники, по 4 з кожної сторони плити (разом 16). Обернуті вони в усі 4 сторони і стоять зігнувши голови та притримуючи обома руками край плити. Всі вони скуті одним ланцюгом з великим замком з п'ятикутною зіркою і кожний зокрема підпертий ще й штиком. До нас обернений українець, молдаванин, білорус і грузин, справа бачимо профілі латвійців, литовця, естонця і фіна, а зліва — вірменина, азербайджанця, узбека і казаха. Напис по обрамуванні першої плити. Тла нема. Перша група стоїть на чорній круглій підставі. В групі вкп(б) — політбюро — карикатури-портрети больш. вельможів. Картина мусить бути найменш 8 x 12 см.

5. Вкп(б) видушує соки з України.

Мапа УССР. На ній лежить постать, на якій написано: «УРСР». На цій постаті сидить, опершись об свої коліна обома руками, Мельников. Він задоволено всміхається. Постать Мельникова груба, черевата, а постать УРСР — тоненька, худенька, хоч і велика. Зрештою, видно голову, руки і кінці ніг УРСР, решта — темна смужка. Ззаду Мельникова б'є кількома фонтанами збіжжя, вугілля, руда. Все це сиплеться просто у вагони потягів. Потяги звернені в одну сторону — стрілка на стовпі і напис пояснюють, що все це направляється в Москву. Біля фонтанів відповідно або лан збіжжя, або шахтні забудування. Тракт. шаржове.

6. Большевицька машина працює.

Коротченко сидить за столом і пише на машинці, з якої листки летять безперервним потоком вправо, вглиб. Там стоїть колгоспник і робітник. Селянин прикутий до плуга, а робітник — до молота та, крім того, скуті ланцюги разом. Вони звернені лицем до машини (до нас у $\frac{3}{4}$ анфас). Вид у них розгублений. Вільні руки розвели безрадно у боки. Виглядають нужденно: вбрання обдерте, босі. Коротченко сидить до нас відвернутий профілем. Довкола селянина й робітника маса листків у повітрі й на землі. На листках написані назви різних податків і поставок та стахановщина, ударництво, соцзобов'язання і т. п.

7. Російсько-большевицький імперіялізм.

Квочка стоїть на гнізді обрамленому мурами й вежами Кремля. Під нею на гнізді одне велике яйце, на якому написано «імперія-

лізм». Яйце пробите. З пробитої дірки висунув голову царський двоголовий орел з короною на головах. В одній лапі, яку теж висунув, тримає він меч. Квочка розставила крила та, зігнувши шию, любовно придивляється новонародженому. Квочка має голову Сталіна. На спині її написано: «вкп(б)». Вона стоїть до нас профілем. — Шарж.

8. Кремлівський павук.

Земна куля. На ній у лівому верхньому кутку московський Кремль. Від нього протягнута сітка павутиння у всі кінці земної кулі. На павутинні сидить великий павук. На спині в нього — серп і молот (схрещені), або «вкп(б)». Павук має голову Сталіна. Земна куля темна — чорні материки і сірі моря. Якщо дозволить розмір, можна дати в Європі написи: Варшава, Берлін, Париж, Рим і т. д. і до них провести павутинки з Кремля. Павутиння на земній кулі біле, а в повітрі — чорне. Павук і Кремль також чорні. — Шарж.

9. Сталін висилає своїх агентів.

Зліва стоїть, напіввідвернений від нас, Сталін. Він в одній руці тримає папір з написом: накази, а другу руку (праву) простягнуто уперед. Пальці на цій руці розхилені й зігнуті, мов хоче щось загарбати. Перед ним у дві лави стоять на струнко бандити-горлорізи у різних національних строях. Перший справа — поляк у конфедератці й контуші, з наганом за поясом, ваговою гірею в лівій руці і рукавичками в правій. За ним — грек у довгій сорочці, вузьких штанах, безрукавці-камізельці і круглій шапці з китицею на голові. В лівій руці він держить закривавленого ножа, а за поясом — наган. За ним — китаєць у китайській військовій уніформі. Праву руку він тримає на повішеному на грудях сов. автоматі. Ще далі — француз у фригійській шапці, робітничій блюзі, з ножом і гранатою в руках. У другому ряді — угорець, болгарин, румун, чех, німець, італієць у своїх нац. строях. Всі вони уважно слухають. Піки характерні для їх нації чи раси. Поляк з задертим носом й опущеними донизу вусами, грек з загнутим носом, грубими вусами і великими чорними очима, китаєць — скуластий із скісними очима, француз із підкрученими чорними вусами догори і вперед і т. д. Вираз у всіх бандитський. Відділяє Сталіна від агентів бюро. На ньому прилади до писання і папери. Назва вгорі. Може бути така ще: «Висилає Сталін свої діти на Західні землі». — Гротеска.

VIII циклє: Діяграми і плякати.1. Зарплата партійців і безпартійних:а) Скільки одержує місячно Сталін і що він може за неї купити.

В колі портрет Сталіна. Побіч — білі цифри на тлі багатоповерхового універмагу: 500000 крб. В тексті треба пояснити: а) що за ці гроші Сталін може закупити цілий великий сов. універмаг; б) що йому навіть пташиного молока не бракує; в) що для своєї Рифки і її дітей він величезні суми в золоті й дорогоцінностях зложив у заграничних банках; що подана сума — це офіційна, всім знана місячна платня. А скільки ж він бере так, що ніхто не знає з широких мас... Підсумок: Сталін одержує стільки, як 600-1000 кваліфік. робітників і інтелігентів.

б) Скільки одержують інші партійні вельможі: генерали, директори фабрик і заводів, різні начальники трестів, банків, главків та що вони за свою зарплату можуть купити.

В колі портрети сталінських вельможів: генерала, директора і т. д. Біля — золоті речі (перстні з брилянтами, заушниці, нашійники з перлами) на тлі горностайового хутра. За цим — люкесова вілля, авто. Зверху через усе цифри їх зарплати. В тексті треба пояснити, що вони мають все, що потрібно для життя та крім того купують вілли, авта, дорогоцінності, вбираються у найдоружчі вбрання, відпочивають на курортах, бенкетують і забавляються; що їх зарплата дорівнює зарплатам стількох тисяч робітників, селян.

в) Скільки одержують секретарі обкомів і начальники обл. відділів мГБ-мвд.

В колі, обнявшись, стоїть секретар обкому — черевань у цивільному і з портфелем — та начальник обл. відділу мГБ-мвд — такий же мордатий та череватий, у військовому і з пагонами. В тексті відповідні пояснення. Вказати, що в цю цифру не входять хабарі, які вони широко беруть, і виручки з украденого чи пограбованого майна. На кінець підрахувати в скільки разів їхня зарплата більша від пересічної зарплати робітника, безпарт. інтелігента і селянина. Цифри їхньої зарплати — біля фігур, над текстом.

г) Скільки беруть безпартійні робітники й інтелігенти та що вони можуть купити.

На тлі робітничої буди стоїть робітник з відбитним молотком на плечі й інтелігент у капелюхові, окулярах і маринарці. Побіч у два ряди цифри їх зарплати на тлі кількох бохонців хліба, картоплі, цибулі. В тексті треба коротко пояснити, що вони можуть купити, у скільки разів дістають менше від партійців та в яких умовах живуть.

д) Скільки місячно припадає колгоспникові за його працю (по відтягн. подат.)

На тлі нужденної хатини — одертий і нужденний колгоспник. Коло нього кількоро таких же нужденних дітей різного віку і статі. Біля: скибка хліба, дзбанок з водою і дві картоплини. Зверху над цим — цифра місяч. зарплати. При обрахуванні треба узгляднити чистий дохід (по сплаченню податків) і врахувати й те, що він одержує з присадибної ділянки (вартість одерж. продуктів рахувати по базарних цінах). В тексті треба пояснити, що він за це може купити для своєї родини, а на кінець подати в скільки разів його зарплата менша від зарплати Сталіна, партійця-директора, секретаря обкому, безпарт. інтелігента і навіть робітника.

В діаграмах образки мають другорядне значення і служать як тло до пояснення текстового. Головне текст. Всі образки нескладні, виконати їх можуть початкові графіки. Поміщати треба їх по кілька разом, в залежності від теми. У формі плякату, розміром 31 x 22 см.

2. Продукція і зарплата:

а) Колгоспника.

Образок: Колгоспник оре поле. В тексті — вирахування: скільки колгоспникові нараховується трудовнів за виорання, посів, зібрання і вимолочення врожаю з 1 га колоскових; скільки зібрано в середньому і яка вартість зібраного збіжжя, соломи і полови з 1 га; скільки треба відрахувати з цього на насіння і на амортизацію, тобто скільки дає га чистого доходу; скільки одержує з цього колгоспник, а скільки держава, колгосп. При кінці — висновки і настанови. Образок маленький, поміщається зліва, з написом.

б) Вуглекопа.

Образок. Вуглекоп у шахті при роботі. На тлі цього — назва діяграми. В тексті треба подати підрахунок: 1) скільки нарубує вуглекоп вугілля за зміну чи місячно; 2) вартість цього вугілля на місці у базарних цінах; 3) скільки одержує за роботу робітник (чистого, по відрахуванні податків і інших здріств); 4) скільки треба відрахувати з цієї загальної вартости на амортизацію і допоміжних робітників та адміністрацію; 5) скільки заробляє держава на кожному робітникові місячно чи денно.

3. Все — державі, все з’їдає компартія, мґб-мвд і воєнщина.

Зверху — напис. Під ним малюнок на всю довжину: бідони з молоком, ящики з яйцями, маслом і фруктами, бочки з рибою й олією, мішки з зерном й овочами стоять на тлі корів, овець, свиней, телят. Праворуч видно гуси, кури, качки, індики. На кожному ящикові, бочці чи мішкові напис що там лежить. Розмір плякату 22 x 11 см.

4. По скільки купує держава хліб у колгоспах, та по чому продає його трудящим.

Напис поділений на дві частини — половина зверху, а друга половина унизу. Між написами два образки: зліва мішок із зерном, а справа — бохонець хліба. На мішку і бохонцях — цифрові дані. Під цим — висновок і настанови. Розмір діяграми 22 x 11 см.

5. Порівняння зарплати трудящих в капіталістичних країнах, в СССР та в майбутній УССД.

Плякат-діяграма розділений на дві частини. В лівій колонці зібрані дані про зарплати в капіталістичних країнах, а в правій — зарплати тих самих професій в СССР. Посередині, проти кожного тексту малюнок особи даної професії: селянина при плугові і на тлі хати, робітника з кільофом на тлі шахти, урядовця за бюрком, учителя на тлі клясної дошки, доктора в білому халаті на тлі аптеки, інженера на тлі мосту. Внизу під цими малюнками і відповідними статистичними даними зліва малюнок капіталіста — грубого пана в циліндрі і з мішком грошей у руках, а справа — ще грубішого партійця з СССР в хутрі і кепі на

голові та з іще більшим мішком грошей за плечима. Між цими образками і під ними пояснення в такому сенсі: 1) В капіталістичних країнах експлуатують трудящих, вони часто живуть у злиднях і терплять від безробіття, на їх праці наживаються капіталісти, але все ж вони мають право лишити місце праці, мають право страйку, але все ж їх не карають за прогул чи спізнення на роботу тюрмою і вони, навіть безробітні не мруть з голоду і виснаження, але все ж вони на старість мають деяке матеріальне забезпечення, а у випадку каліцтва, непрацездатності чи безробіття одержують бодай невелику допомогу. 2) В ССРСР нема безробіття, але тут більше експлуатують трудящих ніж навіть в капіталістичних країнах і трудящі ще більш безправні, бо: а) вони не мають права свobodного вибору професії, не можуть самі змінити місце своєї праці, є прикріплені насильно до заводу чи установи; б) їх судять за невихід чи спізнення на роботу і карають тюрмою чи концтаборами; в) не мають права страйкувати, боротись за покращення свого життя і підвищення зарплати; г) держава-капіталіст висотує їх сили примусовою стахановщиною, ударництвом і змушує їх працювати за найнижчі на світі ставки по 12 і більше годин на добу; д) трудящі в ССРСР не терплять від безробіття, але мруть з голоду і виснаження, працюючи понад сили. Під цим унизу: посередині малюнок усміхнених людей різних професій (тих самих що й вище), а під ним текст: В УССД не буде експлуатації людини людиною, не буде ні капіталістів, ні інших експлуататорів типу сталінських партійців. В УССД кожний трудящий діставатиме за свою працю справедливу і найвищу зарплату. В УССД робітники будуть справжніми співгосподарями шахт і заводів, а селяни — справжніми власниками своїх господарств. В УССД і робітники, і селяни, і інтелігенція житимуть справді вільним і заможним життям. Вони матимуть право свobodного вибору професії і місця праці, свободу слова і переконань, матимуть забезпечення на старість чи на випадок каліцтва, вони керуватимуть насправді своєю державою і матимуть всі можливості жити заможнo та розвиватись культурно і т. д. За це борються сьогодні українські революціонери, до цього змагає Організація Українських Націоналістів під проводом С. Бандери. Накінець — кілька закликів і вказівок про те, як мають трудящі боротись з большевиками за УССД. Підзаголовки в плякаті могли

б бути такі: 1) «В капіталістичних країнах трудящі за свою працю одержують», 2) «В ССРСР, — в країні ніби перемігшого соціалізму, в державі ніби робітників і селян, трудящі одержують», 3) «Як житимуть трудящі й які матимуть вони права в УССД». Всі цифри зарплати треба подавати: «Від — до» і в перерахуванні на «валюту валют» — хліб. За вихідну при обрахуванні зарплати в капітал. країнах (в остаточному випадку, в разі браку даних з інших країн) можна взяти відповідні зарплати і ціни з передвоєнної Польщі. (Для обрахув. заробітку селянина можна взяти річний чистий дохід селянина-середняка, а поруч з цим подати скільки брав річно селянин-наймит (120-150 зол. річно, тобто 60-75 пудів жита). З огляду на чималий текст і багато дрібних малюнків (9 кліш) розмір плякату мусить бути приблизно 62 x 44 см. Плякат друкувати треба, в такому разі, на двох окремих листівках канцелярійного формату з тим, що їх потім склеїться. Основне в плякаті — це текст. Рисунки мають тут допоміжне значення, число їх можна скоротити, і виконати кліші зможуть початкуючі графіки.

ІХ цикл: Картини з визвольної боротьби і майбутнього життя в УССД.

1. Бий большевицьких кровопивців.

Зліва на діагоналі сунуть кількома лавами озброєні повстанці різних поневолених Москово народів. Повстанці різного віку і статі. Одягнуті вони у свої національні строї і всі вони тримають кріси й автомати в бойовій поставі, на багнети. Всі нестримно сунуть уперед. Ближче до нас — українці (3-4 особи різного віку і статі), далі — грузини, прибалтійці, білоруси, народи Кавказу і Середньої Азії. Вглибині, трохи впереді від лави і на тлі танку звернутого в ту ж сторону, куди йдуть повстанці, три особи з прапором. На прапорі напис: «Воля народам і людині». На танкові видно прапорець з тризубом. Праворуч вглибині втікають безладною купою пузаті партійці, гублячи шапки й автомати. Всі звернені задом до наступаючих, в сильному бігові розмахують руками, а дехто з них оглядається. Вглибині між наступаючими й утікаючими лежить кілька трупів. Над юрбою втікаючих літає літак. На крилах у нього тризуб. Пейсаж літній. На передньому пляні — порожні окопи і порозриваний колчужий дріт. Напис унизу.

2. Суд над сталінсько-большевицькими вельможами в УССД.

Та сама судова зала, що й подана на стор. 13 п. ж. На стіні, замість портрету Сталіна — Тризуб. За суддівським столом сидить багато представників народу — селяни, робітники, інтелігенти, старі, середнього віку і молодь, чоловіки і жінки. Типи треба брати з усіх попередніх образків усіх серій. На колінах, простягнувши вперед руки з благанням про помилування, стоїть ряд партійців з попередніх образків. У всіх написано на плечах хто чим був (секретар вкп(б), міністер, суддя, прокурор, директор, генерал, начальник, просто собака і т. п.), а під цим на всю довжину: «кровопивці». За прокурорським столиком три обвинувачувачі: селянин, робітник, інтелігент. Вони всі три простягнули свої ліві руки у бік обвинувачених і кажуть: «Досить пили нашої крові. Смерть кровопивцям.» (ці слова можна написати зверху над ними). Обвинувачені стоять відвернуті від нас, а голови їх до нас профілем. Позаду обвинувачених стоять три вартові повстанці. Умундування й озброєння, як у повстанців, а автомати тримають на поготові. Судді мають суворий і невмолимий вираз. Більшість з них суворо насупили брови і стиснули кулаки. Всі сидять урочисто, просто. Вираз має дати до зрозуміння, що помилування не буде, що кровопивці дістануть сувору, давно заслужену ними кару. Розмір 9 х 13 см.

3. ВКП(б) буде перекреслена.

Той самий образок, що поданий на стор. 14 п. 4., лише перекреслений навхрест. Щоб не робити другої клішї, можна на надрукованих відбитках з неї надрукувати кольором саме перекреслення, яке для цього легко вирізати з лінолеуму.

4. Український Революціонер-Повстанець викидає большевицьких паразитів з України.

Справа на першому пляні (відвернутим від глядача профілем) озброєний революціонер-повстанець. Він у бігу і в такому рухові, якби щойно вдарив правою ногою футбольний м'яч, тобто: ліва нога і права рука — взад, права нога трохи зігнута і високо піднята, а ліва рука лежить на автоматі, який висить на грудях. Ліворуч від нього впереді — граничний стовп України з Гербом. Біля нього летить у повітрі пузатий партієць. Бачимо його в ско-

роченню і ззаду. Ноги і руки він широко розставив, поли рубашки розвіваються. Автомат вилетів йому з рук і падає вліво. Найбільш кидається у вічі його круглий, як м'яч, зад. За ним високо вгорі кілька постатей в повітрі в найрізномродніших падаючих позах (до гори ногами переважно). Всі вони летять у безвість і гублять зброю. Картина без тла, — шаржа.

5. В УССД влада належатиме народові.

Заля парламенту. Вглибині півколом сидять представники селян, робітників, інтелігенції. Трохи зліва на першому пляні — трибуна. На трибуні трохи відвернений від нас міністр з аркушем паперу в правій руці. Ліва рука його спочиває на пульпіті. Вдягнений він у чорний костюм. Посли вдягнені по-сільському, як робітники, чи інтелігенти. Напис по трибуні або по секретарській льожі, яка знаходиться нижче від трибуни, праворуч. В ній кілька схилених над писанням постатей. Вікна в залі зліва і звідти освітлення.

6. На що витрачатимуться державні кошти в УССД.

Велика панорама. На ній видно будинок академії наук, середньої школи, театру, палацу культури. Біля будинків парки. Праворуч — мешкальні будинки, шпиталі. За ними — фабрики з високими димарями, домни, шахтні будинки, електростанційні будинки. Всі вони представлені як силвети. За цим вдалині видно білі смужки (на темному тлі) доріг, залізниць, каналів. На обрії — море, а на ньому білі пароплави. Ще вище видно літаки. Якщо позволятиме місце, під кожним будинком — назва його, якщо ж ні, то пояснювальний текст окремо. Внизу може бути ще й другий напис: «В УССД будуть всі умови для розвитку науки, культури і мистецтва, та всі будуть жити культурно, радісно і заможнo. Напис треба дати черенками. Формат кліші 12 x 16 см.

7. Селяни в УССД житимуть радісно, заможнo, культурно.

Родина селянина обідає за столом. Плечима обернені до глядача (праворуч) хлопчик 8 р. і дівчинка 12 р. Дівчинка обняла однією рукою братика, а другу (праву) витягнула до миски. На столі стоять різні страви і хліб. Біля хлопчика мисочка, з якої він їсть, нахилившись. Напроти за столом сидить селянин з вусами, повний

на лиці й усміхнений. Він тримає ложку, а ліву руку положив на плічко 4-річного сина, який, стоячи навколішках на лавці, лівою рукою дістає хліб, а в правій держить теж ложку. Погляд батька звернений у сторону сина. Ліворуч, збоку стола сидить господиня 40 р. з немовлям. Вона годує немовля маленькою ложкою, нахиливши голову в сторону дитини і притримуючи її лівою рукою. На столі перед нею мисочка і булка. Ззаду за нею дівчина 16 р. несе обома руками миску зі стравою. Між нею і матір'ю видно етажерку з книжками, а на ній — радіоприймач. На стіні між господинею і господарем — тризуб прикрашений рушником. Над столом електрична лампа. Освітлення денне, з правого боку. Напис угорі, на всю довжину кліші.

8. Селянин — повноправний і заможний господар.

Та ж родина на дворі під хатою. Батько сидить під хатою на лавці. Біля нього, обернений до батька, старшенький хлопчик. Він щось показує в книжці і батько, пригортаючи сина за стан лівою рукою, уважно дивиться в книжку. Друга його рука — на коліні. Батько в кашкеті з «мазепинським вирізом», син — без головного накриття. Вдягнуті вони по-літньому, в біле, але заможного. Праворуч від них стоїть під стіною комори мати з немовлям на руках. Вона до нас у профіль і дивиться вправо, на дорогу, по якій її донька гонить 2 корови, телицю і кілька овець. Отара йде з глибини до хати. Попереду біжить пес. Ліворуч від господаря двері до хати, і видно тин та садок. Ще лівіше і далше видно господарські забудування. Вгорі, на ясному вечірньому літньому небі — напис.

9. Робітники — співгосподарі своїх фабрик і заводів.

В центрі на тлі домни і шахти йдуть два робітники: доменщик і шахтар. Вони щось між собою розмовляють. Одягнуті в нові робочі вбрання. На голові перший має капелюх доменщика, а другий — шахтарську шапку. Вони прямують до невеликого, але гарного, обсаженого деревами й обгородж. сіткою, будинка з двома входами. Це їхнє приміщення. На подвір'ї біля фабрики, праворуч і ліворуч від центральної групи, йдуть більшими і меншими групами робітники різних професій. Пейсаж літній, вечірній. Напис угорі. Внизу другий напис: Вони живуть у власних домах.

10. Культурно, радісно і заможнo житимуть робітники в УССД.

Вглибині велике вікно з завісками-котарами. Перед ним стіл. За столом сидить схилений над тарілкою робітник з ложкою в руці. Праворуч від нього, його жінка ставить на стіл тацю з другою стравою. Вдягнута вона в суконку з горошком і з фартушком. Робітник — у сорочці з галстуком. Ліворуч від батька сидить хлопчик 8 р. в матроській блюзі. Він лівою рукою тримає за тарілку, а правою — їсть ложкою. Спиною до глядача сидить дівчинка 12 р. з кокардою на голові і тоненькими косичками. Вона теж схилилася над стравою. Старший від неї хлопчик в учнівському вбранні стоїть біля високого столика з радіоапаратом. Лівою рукою він сперся на столик, а правою настроює апарат. Хлопець до нас профілем. За ним уліво видно етажерку з книжками, а над нею — образок. Його крісло стоїть порожнє, дещо відсунене від стола, між батьком і меншим братом. Крісло матері — збоку коло неї. Напис угорі.

11. Інтелігенти житимуть заможнo і культурно у власних домах.

Родина та сама, що і в образку на стор. 6. п. 1. Праворуч перед столиком сидить на кріслі біля радіоапарату батько родини. Він ліву руку тримає на краю столика, а правою настроює апарат. Сидить трохи похилений перед себе і ми бачимо його профіль звернений вправо. За ним, спершись обома ліктями на столик, стоїть, нахилившись вперед, зігнутий хлопець 14 р. Він стежить за настроюванням. Батько і син одягнені охайно. Батько — в темний новий костюм, а син — у темну учнівську блюзу. На лиці вони повні і мають задоволено-зосереджений вигляд. Вліво і вглибині за ними той самий круглий стіл, засланий білою новою скатертиною. На ньому — три столові прибори. За столом видно матір, яка ставить на стіл вазу. Вдягнена вона у темну сукню з білим ковніром і короткими обрамленнями білими рукавами. На ній поміському застібнутий фартушок. Над столом висить електрична лампа з кльошом. Вона й освітлює цілу групу. Верхні частини стін і підлога — в тіні. В глибині між столом і хлопцем видно обриси великої бібліотечної шафи. Трохи вліво від центра висить вглибині на стіні великий образ. Жінка на тлі розчинених дверей з кухні, з яких б'є світло. Біля дверей — котари. Під образом стоїть м'яка канапа. Біля столу — 3 крісла. Напис угорі, білий.

12. Жінки не потребуватимуть працювати на тяжких роботах. Вони займатимуться головно домашньою господаркою й вихованням дітей.

Жінка років 30 сидить на кріслі лицем до глядача. Перед нею, справа, хлопчик 8 р., спершись на матір, щось читає з книжки, яку тримає в лівій руці. Пальцем правої руки він водить при тому по книжці. Книжку тримає високо, на рівні очей. Обернений він в $\frac{3}{4}$ анфасу. Мати уважно слухає, слідкуючи зором за його читанням. Ліва рука її на плічку сина, а правою — пригортає меншу дівчинку, яка, обнявши і притулившись до матери, слухає читання, повернувши голову в сторону брата. Хлопчик одягнений у матроску, короткі штанята і взутий у черевики. Дівчинка — у короткій суконці, черевиках і з кокардою на голові. Мати — без хустки, в квітчастій блюзці і фартухові та в черевиках. Праворуч видно круглий стіл з двома кріслами, а за ним — двері. Ліворуч — образок на стіні. Світло зліва, денне. Напис угорі і вниз.

13. Всі діти вчитимуться безплатно в середніх школах.

Ліворуч вглибині — двоповерхова школа. Пейсаж зимовий. Зі всіх сторін ідуть до школи діти різного віку і статі з учнівськими сумками і течками. Всі вдягнені достатньо і тепло. Групування і пейзаж подібні як у карт. зі стор. 9. п. 2.

14. У вуз-ах вчитимуться всі бажаючі, без різниці на соц. походження і майновий стан.

Той самий університет, що й на карт. зі стор. 9. п. 3. Тепер на дверях напис, який я подаю в заголовку, або якийсь інший, аналогічний до нього. Двері широко відкриті а на сходах ідуть до університету три постаті: зліва — студент у пальто, капелюсі і черевиках, посередині — дівчина в хустці, короткому жакеті, рясній спідничці і чоботях, праворуч — хлопець у піджаку, спортових штанях, кепці і черевиках. Всі несуть течки з книжками. Перший студент щось говорить до студентки, взявши її під руку. Всі відвернені від нас. Над дверима — «Університет».

15. Дозвілля молодь проводитиме весело і культурно.

Праворуч волейбольна сітка. Біля неї кількох грачів. М'яч угорі. Ліворуч углибині видно на площадці в парку танцюючі пари й ор-

кестру. Праворуч удалечині — ріка, а на ній кілька човнів-каяків з веслувальниками. Напис угорі.

16. Всі трудящі матимуть безплатну лікарську допомогу і забезпеч. на старість чи у випадку каліцтва. Санаторії — для всіх трудящих.

Той самий курорт, що й на образку зі стор. 12 п. е. Різниця лише та, що за столиком тепер сидять: справа — інтелігент в окулярах (він читає газету), далі — робітник у робітничій блюзі і шапці та селянин в солом’яному брилі і вишитій сорочці. Робітник з селянином про щось весело гуторять. Зліва — селянка, опершись обома ліктями об стіл, слухає їх розмову. Всі веселі, життєрадісні та всі одягнені достатньо й охайно. Напис угорі і внизу.

17. Цілісність і суверенність України, щасливе й радісне життя громадян УССД охоронятиме українське військо.

Кілька вояків на тлі гармат, танків, кораблів і літаків. По цьому і внизу йде напис.

Додаток до циклю VII. Про життя в ССРСР і політику большевиків.

10. Сталінські п’ятирічки тиснуть трудящих.

Профілем до глядача стоїть на першому пляні селянин зігнутий над порожньою мискою. Він безрадісно опустив руки і дивиться на порожню миску. Вдягнений в лахміття і босий. Вигляд нужденний, худий. За ним Сталін затискає на ньому пасок з написом: «п’ятирічка». Лівим коліном він оперся об задок селянина, а руками — щосили затягає на селянинові пасок. Сталін усміхнений і пузатий. Напис угорі, окремо. Шарж без тла. Пасок на селянинові затиснутий вже на «сибірську дірку».

Короткі загальні пояснення до запроєктованих рисунків.

1. Всього подано нарисів розробок 84 тем. Виконання усіх кліш до поданих тем займе одній людині 4 роки часу. Тому, в разі за-апробовання їх, треба вирішити, які саме теми належить виконувати в першу чергу і за яким порядком.

СТАЛІНСЬКІ П'ЯТИРІЧКИ ТИСНУТЬ ТРУДЯЩИХ

2. Розробки подав я як нариси, які в багатьох випадках треба ще обдумати і, можливо, переробити, як матеріал до обговорення. Особливо треба буде ще подумати над підбиранням влучних і коротких заголовків. Тут потрібна буде допомога письменників. Подані мною заголовки не завжди добрі і влучні. В багатьох випадках вони є також задовгі.

3. Замало розробив я картин, в яких видно героїзм населення, а це тому, що я не мав відповідного фактичного матеріалу. Цю прогалину виповниться тоді, як матиму відповідний фактичного матеріалу. Цю прогалину виповниться тоді, як матиму відповідний матеріал, відповідні факти, в зв'язку з чим число тем ще побільшиться.

4. Поминув я цілком теми з героїки УПА і з життя підпілля ОУН. Поминув не випадково. В будучому, по зібранні відповідного фактичного матеріалу про бої УПА (напр., під Гурбами²³), засідки

²³ Найбільший бій між українськими повстанцями та ВВ НКВД, що відбувся на південній Волині у квітні 1944 р.

і напади відділів УПА на районні й обласні центри, визволення арештованих з тюрем і т. і., я постараюсь опрацювати й цикл картин з героїки ОУН-УПА. Такі образки, по-моєму, треба було б теж давати час-від-часу в окремих листівках чи невеличких брошурах. Поруч з викриванням большевиків ми повинні показати в ряді образків героїзм укр. революціонерів та підкреслити, що вони стають в обороні кривджених, борються за всенародне добро. Тому, на мою думку, при опрацюванні цього циклю треба буде головний натиск класти на світлі моменти з нашої боротьби, тобто на такі, де ми були переможцями, оборонцями покривджених, месниками народними. Трагічні моменти, по-моєму, треба буде по можливості оминати. Трагічні моменти викликають співчуття, подив, іноді сльози, але одночасно породжують враження приреченості революціонерів, фаталізму, а це, в свою чергу, ослаблює віру в нашу перемогу, відстрашує від нас маси. Тільки моменти радісні, світлі, переможні з нашої боротьби будуть тим магнітом, який тягтиме до револ. підпілля нац. здорові і повновартісні елементи укр. молоді і старших; тільки ці моменти зміцнять віру у власні сили, у нашу перемогу. — Треба людям показати нашу силу, наші удачі, треба якнайбільше і при кожній нагоді говорити про наші перемоги, наше героїство, тоді маси наберуть віри у наші сили, спроможності, тоді вони горнутимуться до нас ще більше. Та про це згадую я між іншим, тільки висловлюю свій погляд, тільки інформую, що я маю замір ще опрацювати додатково цикл картин з героїки ОУН-УПА. Також, на мою думку, в нашій образовій пропаганді треба буде присвятити трохи місця й видаванню портретів визначних членів ОУН-УПА окремими листівками чи у збірниках, приміром: «Герої ОУН і УПА», «Герої Волині й Полісся». (На відвороті портрету-листівки, в такому разі, давалося б короткий життєпис даного Героя). Але це належить вже до плану праці пропаганди і виходить поза рамки моїх пояснень.

5. Ті теми, які вважаю вартими першочергового опрацювання, я позначив червоним олівцем. Між піднесеними мною до першочергових тем є й діяграми-плякати, які, по-моєму, є дуже пропагандивними. Але діяграми не можна опрацювати графічно доти, доки не буде до них опрацьований текст. Тому, в разі затвердження їх до друку, я прошу надіслати текст до діяграм. Діяграми зможуть виконати й початкуючі графіки.

6. В поданому вище опрацюванні я старався схарактеризувати в ряді образів життя всіх верств в ССРСР і показати, з одного боку, визиск і гноблення трудящих, а з другого — паразитарність і протинародність політики большевицької кліки. Також в кількох образках я хотів накреслити візію²⁴ майбутньої УССД. При цьому я старався підбирати теми так, щоб ілюстрації можна було видавати і кожна зокрема, і групувати їх на базі контрасту. Багато з поданих тем є другорядними, але подаю їх всі, щоб дати можливість вибору і редукування. Буду радий почути завваги до опрацьованих мною тем.

Лютий, 1950 р.

— Зот —

ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 398. — Т. 11. — Додаток 2. — Арк. 49—72. Машинопис, оригінал.

²⁴ Бачення.